

A
BOLDOGASSZONY ANYÁNK
TITKAI
I. RÉSZ

Lancsics Bonitáč költő helye a
magyar irodalomban

Előszó

Captatio benevolentiae

A legszebb magyar Mária-himnuszt mindenki ismeri. A magyar néprétege művéről fakad fel, daltáma naponta fiaendül a templomtornyok harangjátékában, a csíksomlyói búcsúin a százszernyi ajkon felfüggeszti ének a nemzeti összetartozás kifejezésére is lett. Népszerűségét jelzi az énekezés fűződő legenda. Sokáig néphölleszeti alkotásnak tartották, melynek eredete ezért az idők homályába vész, s aztán memzedéktől nemzedékre szájtól szájra szállt, s már „régen” nemzeti himnusként énekelték. A valóság a legendával igazságtartalmat nem hirdőjelez meg, csupán pontosítja. Hozzá segít bennünket, hogy emondkassuk: valóban ismerjük a Boldogasszonysági énekeit, amelyből számodok által nem egy, hanem többfélé letezett; érdeme szerint tiszteleshessük költőjét, Lánchics Bonifációt, aki nemesek az egyházi ének létrejöttét tette lehetővé, hanem reformkori nemzeti líráink egyik előkészítője volt attan a 18. századi közösségi költészetben, amelyben a vallásos érzés, hazaszeretet és nemzetfelelős így szólat meg:

Oh te angyaloknak ragyogó csillaga,
Édes Jézusomnak szerelmes anyja,
Édes nemzetemnek ki nagy pátrónája,
Hívák segítségül népem oltalmára.
Fogadásod szerint magyar népet ne hagyd,
Mindenn ellenségtől, kevlek, hogy oltalmazzd...
Özvegyek, deváknak halld meg kiáltását,
Vénéknek, ifjáknak sürű könnyhullását,
Sok egyházi rendek szép bulcsújárását,
Atyáknak, anyáknak szírek fakadását.

62 az 1703.-ban keletkezett fohász a Szűzanyához „Rákóczi Ferenc
burgó éneke” címmel a magyar irodalom része lett, de egyházi énekkel
nem volt. Amikor mehány éve mulva az elkerülhetetlen tragikus rég
sejtesével Lászlós megérja e vers testverpráját, epp fordítva történik.
Az ő költeménye a magyar irodalomban ismeretlen marad, de
egyházi énekkel átalakítva immár 300 éve van a magyar
művészleteben, és időről időre megújulva – mint majd látni fogjuk –
fokozatosan tér vissza szülööatyához, Lászlós Bonifáchoz.

A Boldogasszony Anyának különleges ének. Különös kettős
története hozzásegít műttunk jobb megértéséhez, elgondolkodtat,
és memzeti önismeretre tanít.

A Szoszna - énekgyűjtemény litka

A gróf nádasdi és galántai bencés főapátság 996. évi alapítása óta őrzi a magyar műlt felbukkanásával értékű dokumentumait. Köztük olyanokat is, melyeknek jelentősége esetleg csak századok múltán válik nyilvánvalóvá. Amikor a 19. sz. közepén a kat. egyház új énektár létrehozását határozta el a dallamok egységesítése és a szövegek nyelvi konserválása céljából, Tarkányi Béla az addigi nyomtatott megjelenésekből megalkotta a B.A. egyházi néptínek ma ismert szöveget, Bogisich Mihály predig — aki régi dallamok után kutatott — rátalált arra az 1714-15-től származó énekgyűjteményre, amelyben egy teljesen ismeretlen Boldogasszony-szöveget talált, dallamot azonban nem. SZOSZNA DEMETER készítésének leírásáról fehér már a 19. sz.-ban tudtak, de komolyabb tudományos vizsgálat alá csak Gacs B. Emiliai bencés szerzetes vette a 20. sz.-ban. Kutatásának eredménye az a tanulmány / Szoszna D. György készítésének énekeskönyvre, Pk. 1938./, amely mai tudásunk alapját képezi.

Szoszna Demeter (feltéhetőleg nőiagi) organista tematikus rendben gyűjtött magának a szerzettáskor alkalmazható zenei anyagot. A könyv 847 - 77 lapján a kutató, Gacs E. olyan Mária-énekeket talál, melyeknek nyomtatott előzménye nincs, tehát nem lehettek régi keletkezésűek, ezért a „Csak itt, vagy itt először” című alatt fárgyalja őket. Mindegyik ének a Szűzanya és a magyarok kinételes miszonyára hivatkozik a megszólítással (ország Nagy Anyja ; Magyarok Anyja ; Magyarok Aszszonya ; Patronánk ; a 857. lapon predig így : Boldog Aszszony Anyánk).

A megszólítás hasonlóságán túl azonban ez a szöveg elősen előfordul a többi tőle magát a téma és a művészeti színvonalt tekintve is.

Amazok talán versfárogó falusi kántorok gyengécske, de feltehető hármas hangsúlytű munkái lehetnek, amelyek az ország romlásáért kizárolag a protestantizmust teszik felelőssé („Méltán szenveddünk sok csapást, ez sölgye az új vallásnak”, „amig tisztaunk, a török nem győzött”) és a Szent István-i országfejajánlásra hivatkozva a teljes hitegység misszaállításához hírítik Szűz Mária segítségét („Látod, sok ellenség támadt ellenünk, Unduk eretnekség regnál köztünk”, „Ne szenvedd, hogy itt Jordább uraikodgyanak, Nyerd meg Magyarának örökh boldogságot”).

Ezek az énekek szolgáltatnak alapot az akadémiai IT (Bp. 1964. II. 428-29) megállapításához: „A Regnum Marianum eszméjében megfogalmazott katolikus barokk hazafiság a Szuszna versgyűjteményben fejeződött ki a legprágásabban. [...] Ebből a körföld mölt ki e's vált népszerűvé a Boldogsázon Anyának kezdetű népének, a 18. sz. népies hazafias költészetének ez a szép, katolikus szellemű darabja.” Csakugy ez a megfogalmazás sem teszi világossá a szakmában járatlan nagyközönseg számára: nem egy, hanem két különböző B.A. létezik, a fenti megállapítás predig arra a 12 versszakos népénekre érvényes, ami a 19. és 20. sz. i énektárban, valamint a Hozzánnában található, de ami nem aronos a Szuszna - gyűjtemény hasonló kezdetű szövegeivel.

Gacs B. E. a Szuszna-beli szövegről korrekt módon állapítja meg, hogy egyházi használatra alkalmatlan a vers utolsó részének összetettsége, sőt Litokratossága miatt, ugyanakkor a többi 18. sz. i Boldogsázon - előfordulásokkal összefüggve ez a leghorábbi, tehát az „ÓS - szöveg”. Mivel a bejegyzés dátuma 1715 (jan. - febr.), a 10 versszakos szöveg versföiből pedig a BONITACIUS már olvasható ki, a kutatónak sikerült beazonosítani a szerzőt: a B.A. „ÓS - szöveget” — ami nem egyházi ének, sőt mai fogalmaink szerint nem is ének, hanem vers — csakis LANCSICS BONITAC írhatja.

Szószna Demeter örökh titka marad, mafon miért nette le gyűjteményébe ezt a nyilvánvalóan „alkalmatlan” éneket (mindeközben köszönhetően a B.A. egyetemesített titkára fénnyel derülhetett). Kivéte az embert nem csupán a céltérülésig vezeti, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az erzéki indítékot sem. Szószna személyesen ismerte Lancsiot, feltehetőleg tisztelete művészéget, magyarul - latinul verselni tudó tehetséget; és lévén maga is művészember, megérthette a lelkét a vers szépsége. Ha csupán a gyakorlati cél lett volna számra fontos, a mű erre maga kiadja a tehetséget: az 1-7. versak szabályos Mária - himnusz, csak díllamot kellene hozzá találnia. De Szószna nem rövidít. Lancsio versét az utolsó szóig pontosan bemásolja a rejtélyes r. q. betűkkel együtt. Ami miatt kellene „nagy-nagy”-ban gondolkodnunk, hiszen az embertetteit minden többfele motiváció együttese határozza meg. „Habet notam propriam” – írja hozzá valamikor, és a szép Boldogasszony himnusz felhangosítat a Lancsin versből Szószna által kiválogatott szövegre szekkel.

Ha így volt is, az ének nem felelt meg az elvárásoknak, mert eppen az hiányzott belőle, amit oly keletesen propagáltak tehetségtelenebb kor-társai. Szószna Demeter (+1734) megérthette még a hivatalos egyházi ének elkeskületét. Nem tudjuk, ki illesztette bele Lancsio szövegébe a Regnum Marianum - os betoldásit, de tudhatjuk, hogy ennek nem formal, hanem aktualis egyházzpolitikai magyarázata van. És tudjuk: Szószna ezt az alkalmassá tett, használható éneket nem írta bele a könyvre. Hogy miért nem – az is az ő titka marad mindörökre.

Lancsics Bonifác verse a 18. század kéziratos költészetében

Janus Pannonius, az első európai hírű magyar költő még latinul versel. Nem is lehet másként: a nyugati keresztény világ közös nyelvén virágzik a tudomány és művészet a humanizmus korában, a vallási szertartások liturgiája, gregorián himnuszai latinul szólnak. Anyanyelünk fejletlen, írástra szinte alig alkalmaz, amikor a reformáció nemzeti nyelvet teszi meg a szertartások nyelvére. A 16. század nemcsak a mohácsi tragédiát és a vallási üzentet megijenítést hozza el. Letűzonytalanul a harcok közeppette olyan értéket teremt, ami kultúrális értelemben távolatosan kihal a jövőre. Az anyanyelű ének nemcsak a protestáns szertartásokban jut diadala, de fokozatosan a katolikusban is. Pázmány Péter még latinul irja meg az egyik legszebb magyar Mária-himnuszt: „O gloria, o speciosa, Domina mundi, Mater luminosa...”, ugyanakkor évszázadokra árvánnyesen ö fogalmazza meg a Te Deum magyar nyelvű szövegét. Nemzeti irodalmunk kezdeteként a költőőriás, Balassi ilyen művészeti szinten sehol nincs meg a lírai költészet témáit, hogy hatása a következő két évszázad vallásos és világi költészetében, sőt még a népköltészetben is kimutatható. Ma már fel sem foghatjuk hogyan: nemekműveiből egyetlen sor sem jelenik meg nyomtatásban.

A 17-18. század költőőriásokat nem szülv ugyan, de csodálatosan igen. Olyan sokszereplős, különleges költészetet teremt, amelyben az alkotó és követítő személye sokszor nem is különíthető el, amiként a népköltészetben sem. De miig az 17. század szűbeli művészet, és a reneszánsz mindig dallamával együtt születik meg, a 17-18. sz. művészete átmenet a későbbi műköltészet felé. A létrejött műalkotás —

cantio — lehet valódi ének vagy már szövegvers, tipikusan

szájról szájra terjedve jut el azokba a hézreket, amelyek a későbbi verseskötetek szerepéit töltik be. Egy-egy enek hihetetlen tavolságot képes megtenni azon a titokzatos módon, ahogyan Balassi versai is közismertté lettek, amiközben folytonosan változik, amit részben a szóbeli követítés okoz, de főképp az, hogy a műalkotást közhangszerű tekintik, amelyet bátki átformálhat, vagy időle saját személyéhez motivumokat felhasználhat, és bár a verbalis memória ebben a korban a miénknel fejezhető, a hosszú verssorok sorrendje felcserélődhet, nagy bizonyos részei elfelejtődhetnek.

A hasonlóság ellenére ez a művészeti megsem meghökkentést. Ma's társadalmi réteg hozza létre, e's előre" hagyományból tapasztalható. Szerzői memesi - értelmiiségi származású, iskolázott, latinos műveltségű emberek, akik azonban többnyire ismeretlenek, habár nem mindig névtelenek. A 17-18. sz. keziratos közhölteszetének ugyanis meghüön-töztető" jegye a névrejtés: a versfők betűitől legtöbbször a szerző" neve vagy még egyéb közles is kiválasztó (nagyis a költő száint az irott szöveg látthatóságára). A verskompozíciót legtöbbször az így köölt „üzenet" határozza meg, amikor a követítés során a szöveg variálódik, a név a versfőktől eltérhet vagy csökkenhet. Nem döntethető el, nájor emiatt vagy a költő eredeti szándékából „ismertük" az egyik szerzőt csupán így: Stephanus. De BONIFACIUS esetében a csontak művészeti részeség, hanem művészeti eszköz, amelyre az elemes során majd ki kell térniünk. / Nála a kompozíció függvénye, mitként jelöli a nevet. Egyik latin epigrammájában pl. így:

„Luciperum, Actaeon, Nil Curat Ipseque Curat”

A közismert latin mondás: „inter arma silent musae” nyilvánvalóan téves. Három előirányban át csupán a hit és a művészet ereje teszi elviselhetővé az életet, meg persze az örökké életigenlő érte’s – a bennelom. Ez bár eggyeni érzes, közös emberi természetünkből fakad, a vallásos hit aronban lényeges közösségeket formál az emberekből. Ha pedig a harc és halál egy magasabb rendű céleért horzott áldozat, az eggyeni tett jövölteként marad meg az előző emlékezetében. Ezek a témaik a lírai költészetnek, epp ezért a művészetre a legnehezebb időkben van a legnagyobb szükség. Balassi lírájának és a 17.-18. sz. költészeteinek témaik arányosak, de még Balassi képes tükrözni az egynéit az általánosban, a közköltészet szerzője szíringen a háttérben marad, mert a vers a közös emberit szólaltatja meg.

A 16. század lírája még főként vallásos jellegű. A vallásfelekezetek közösségeit szolgálják a protestáns gyülekezeti és a katolikus népénekek dím a következő két század egy másfajta közösségi tudat létrejöttét eredményzi, amely aronban már világú jellegű. A törökellenes harkokban még a vallási motiváció dominált: a török Isten ostromra rajtunk büneinkért; rezeklésül kötelességeink védelmezni, az örössztyénséget „az pogány törökkel” szemben. De a török hatalom összeműködését nem feszítetlenül követhette meg a magyarság. Ekkor sér fel a lírában a hazafias panaszköltészet:

Zokogó sirással sirhatsz magyar nemzet,

Mert szemed bekötve idegeny nép vezet,

Jóakaratodért, ladd, gonoszszal fizet, —

Hogy elpusztithasson, bizony arra siet. | Komáromi E-könyv|

A magyar alkotmányos szabadságjogok sérelme valítja ki arékát a függetlenségi harkokat, amelyekben elsődlegesen a nemzeti motiváció játszik szerepet. A Habsburg császármaknak hatalma, pénze, hadserege,

de minős költsélete. „Labanc” költséhet nem létézik. mindenekelőtt azért, mert művészet csakis attól születhet, ami igaz. Márpedig a kurucnak sokszor egyszer sincs, csak igazsága és hite. „Cum Deo pro Patria et Libertate” - hirdető Rákóczi zászlaján a felirat, és a kuruc kör hazafias lira-jában a vallásos költséthez hasonló könyörögések és díséretek hangzanak el:

Uram Jézus, mennybül jól látod ezeket,

Vajon nem szánod - e kesergő népedet?

Mert az nagy báratlanban ugyan elepedett...

jövel Uram Jézus, segíld híveidet! /Az előbbi ének folytatása/, vagy Kiszlai András Oh felséges Isten kezdetű versében:

Dicséret, dicsőség legyen az Átyának,

Vele egyetemben az ö Szent Fidnak,

ki hazánknak, édes országunknak

Adjон szabadulást magyaroknak!

A 17.-18. század közösségi költsélete a Rákóczi - szabadságharc idején teljesedik ki. A korábbi protestáns jellegű könyörögésekhez a katolikus ének szólama tárul:

Rákóczi, Bercsényi! Ragyogó vitézek!

Napkelet tajiról fegyverre kelének,

És a mint felkeltek, fohászuk égbe szállt:

« Segíts meg Istenünk! És te Szűz Mária,

Hogy el ne pusztuljon magyarok hazája! ...»

Elker a magy memeti vallalkozáshoz kér segítséget a Szűz - anyától a Rákócxit „beszélhető” ima (l. 1. o.), ezt a sepr reménnyel kecsegtető harcot idézi fel - immár mult időben - ez a mostani. De a befejezés nem a katolikus vagy protestáns, hanem a magyar hazafi keserű bárnata:

Magyarok hazája, aranyos szép alma,
Ki téged örizett, hideg hant takarja.

"Sírnak és zokognak árváknak szívei" – idezhetjük Lancsics verséből, s talán megpróbálhatjuk megfejteni, mit is rejtenek a titokzatos r. és q. betűk...

Példáink arra is bizonyítékul szolgálnak: sokszor nem könnyű megállapítani egy műről, hogy valjon a vallásos (egyházi) költeményhez vagy a világihoz sorolandó-e (átfiratatlanság minősége is). A mű lehet vallásos köntösbe öltözöttetett hazafias ének, nagy epp fordítva: az egyházi énekei is beszivárog a hazafias frazeológia. Ez az összefüggést kívánjuk megrögzíteni a B.A. és néhány más korabeli példával.

Lancsics versének és egy valódi egyházi éneknek (Cantus Catholicus, 1674, idézve: Hossz. 184/A) a rokonsága egyértelmű:

<u>Mária, édes Szűzanya</u>	<u>Boldogasszony Anyánk</u>
Szentháromságnak Ieánya	Atya Istennék Ieánya
Szentlélek jégyese, Kr.-nak édesé	mátkája, szent anyja
Te hozzád sohajtunk	te hozzád sohajtunk
Engesteljed Kr.-t nékünk	Chr. Tiad előtt hajts feldet érettünk
A B.A. - átfiratban még ez is:	
Imádd értünk Istent ...	Te csak imádd értünk ...
Zokognak árvák szívei }	Sírnak és zokognak árváknak szívei
Sírnak özvegyek lelkei } özvegyek lelkei

A Patronánk szó is az egyház nyelvéből került be Lancsics művébe. Ugyanakkor ő csak ezzel az egyetlen szóval utal arra a gondolatra, ami minden katolikus tudatában Esterházy Pál nádort (1635-1713) szavairól ideződik fel (königörököt az imakönyvek mindmáig tanulmazzák, pl. Hossz., 2005, 73.)

Az imásröveg szöfőrökkel a 32. sz. - gyűjtemény
énekeinek többségeben, de leginkább abban a 24 versszabásban,
melyet a latin „cím” /Má's AD B.M. VIRGINEM/ Lancsis címén
latinul felölt verséhez /Melodia DE BEATA VIRGINIE/ tesz
hasonlatossá, a tartalom aranban élesen meghülönböztet töle.
Lancsis verse nem a Regnum Marianum gondolat köré épül fel,
míg a másik versnek (és majd a Boldogasszony - átiratná is)
fő üzenete eppen ez:

Szent István királyról a te hiv szolgádról
emlékezzél meg, hogy hagyott Patronájul
Szent László király is Téged igen tiszelt
Az eretneksegébül tisztics ki Hazánkat...

Ujvári Tamás nyitrakiövesdi katolikus kántor verseibe viszont művészeti
eszközhöz kerül be a R.M.-frazeológia. A vershelyzet itt is vallási
aktus: a német „függgeneral” ezekkel a szavakkal „gyónja meg”
a „római császár” parancsára a magyar nemzet ellen elkövetett
bűnöket: Nem tagadjuk s megvalljuk, vitettünk ellened
Midőn Szent István királhól hagyott országodot

Pusztítottuk s raboltottuk ...

Ki vagy az Magyarországnak édes Patronája,
Nagy aszszonytáig ne hagyj el! ---
Nem leszünk már eztán országod rontoja!

„Nationalis cantio” akkor keletkezik, ha a költő előszörban magyar
hazafi, aki lehet katolikus vagy protestáns, míg a másiknál a vallási
horvátarca's pálciák meghatalmasított szerepet. A Melodia De Beata Virgine
nem rokona a hasonló című másiknak, de rokonságot tart Ujvári
Tamás versével és az összes többi korábban idézett katolikus
és protestáns könyörögéssel.

Az ismeretlen ismerős

Most, hogy már valamivel többet tudunk, illik szérszínjében fogalmazni. A kijelentő módu hatalmasztott állításból annyi elvitathatatlanul igaz: a B. A. a legszebb Mária-himnusz. De vanjon tényleg ismerjük? És ha igen, meiyiket? Azt a szöveget, meigrek versföli a Bonifacius nevet adják ki, vagy azt, ami a Hosszúabban 284. számon olvasható, esetleg azt, ami a szertartásokon a magyar-himnusszal együtt hangszik el? A rejtelmes Boldogasszony - ének még nem tárta fel összes titkát — erre utal a fenti fejezetcím.

A kétfélle himnuszszerzőről semmiféle dokumentumot nem tudott feltární a tudomány. Legkorábbi előfordulása két kéziratos énekgyűjtemény, amelyekből két különleges történet indul el. Meglepő: egyik „ének” (cantio) sem a maga típusának megfelelő gyűjteményben található meg, mintha felcserebödtek volna. Szuszna Demeter egyházi énekeket tartalmazó könyvre olyan Boldogasszony - szöveget örzött meg, ami sem népkölteszeti, sem egyházkölteszeti alkotás nem lehet, ezek szerzői ugyanis soha nem ének a mőrejtésnek azon módjával, ami oly tipikus a világi közkölteszetben. Ennek tüszőnhetően vált felkutathatóvá és ma már ismertté a költő neve, ám valószínűleg az előfordulás helye miatt maradt ismeretlen a vers a magyközönség s-talan még az irodalomtudomány számára is.

Lancsi Bonifác költeményét a Rákóczi - szabadságharc hazafias lírájának egyik legszebb darabjaként tartjatnánk számon, ha a 19. sz. végi posztromantika — amely felfedezi, de túl szűken, „kunyh költészet”-ként értelmezi a 17-18. sz. kéziratos költészetet — nem csaknál a sajthagyományban megörzött énekeket, ill. a vegyes

tartalmú kéziratos daloskönyvek anyagát megszeresítő. A kántortkönyveket kizártól az énektár összedíltói kutatják, akik a fentű "szövegazonosság" miatt értékelésük az akkor már ismert egyházi ének ismeretlen szövegváltozatainak tartják a Szosna-gyűjteményben található B.A.-t. A félreértest nem tisztázza a tudomány sem, sőt növeli: a Boldogasszony Anyánk „feltehetőleg Lancsics Bonifác pannónhalmi bencés barát alkotása, amely éppúgy folklorizálódott – főként Erdélyben – mint egyes kuruc versek.” (Varga Imre, IT 1964, II. 486.)

Varga Imre tehát Lancsics szerzőségeit kérdejeli meg, miközben a miski tulajdonított vers folklorizálódását állítja. Ezzel szemben Gacs B. E. állítása megalapozottabb: a szerző köréjtől a bencés rend műradási szabálya (egy időben két rendtag azonos nevet nem viselhet) és Lancsics ismert költői tevékenysége meggyőzően bizonyítja, eredeti verse azonban nem folklorizálódhatott, csak a belőle készült átirat (ez bizonyítható), vagy ha az átiratnál korábban is készült belőle más egy egyházi ének (ez pedig csak feltételezés). A bizonyításhoz tehát meg kell ismernünk a B.A. „ős-szövegét” abban a formában, ahogy a Szosna-énekeskönyvben megtalálható, valamint az átiratot a ma érvényes SZVII énektárban közölt szövegeivel.

A közismert egyházi éneknek a szerzője is, eredeti szövege is ismeretlen. Legkorábbi előfordulása valóban egy folklorizálódott változat (Bocskor-kódex, 1716-39), melynek ismertetése majd a II. rész feladata lesz. Ide csupán Gacs B. E. -nak azon felvetelese tartozik, mely szerint esetleg az átiratnak is – tehát a ma közismert Boldogasszony - szövegnek Lancsics Bonifác lehetett a szerzője. Bizonyítékok hiányában a feltételezetet igazolni nagy csalóni egyaránt lehetetlen. Lancsics halála

(1737) kizárt ok nem lehet — erre az időre az új ének valószínűleg már elkezdtűlt. Szerzősége mellett szólhat, hogy szerzetesi fogadalmára engedelmeségre kötölti, így esetleg hozzá kell járulnia ahhoz az egyházpolitikai küzdelemhez, amely az 1730-as évektől lép új orakasrába. Ellene pedig csupán az hozható fel: az új szöveg több változtatást tartalmaz, mint amennyit az új, Regnum Marianum-os tartalom megkövetelne. Míg a verszablat (8-10. vs.) törlese feltétlenül indokolt, esetleg a 6. vs. dicsérete is, a "bűnbánatot kifejező" „telgy műltővá bennünk”, valamint a 4. vsz. elhagyása — ami az új szöveg vitatható összinteségű 10. verszablat eredményezi — egy kevésbé igényes költő” beavatkozását sejteti.

Lancesies, 4. vsz.: Ime ladd mint kérünk, bűnünkbel kitérünk,
te hozzád sohajtunk, Ének szóval intünk:

A'tirat, 10. vsz.: Sokat Tiad ellen, megvalljuk, vethetünk/vétettünk,
De csak imádd/ imádj /könyörögi ertünk,
s hozzája megtérünk.

Ezek a változtatások inkább egy másik gondolkodásmód és izlesnilág nyelvi kifejezői lehetnek. S mivel a titkok megfejtethetetlenek, minden Boldogasszony Anyánk — más-más okból — megmarad ismeretlen ismerősnek.

Lancsics Bonifác : Boldogasszony Anyánk

Szósna Demeter kéziratos énekeskönyvében (857. lap)
MELODIA DE BEATA VIRGIN E

1. Boldog Aszszony Anyánk régi nagy Pátronánk
nagy inséghben lévén így szóllamlik hazánk,
Magyar országról Pannoniáról } Refr.
ne felekezzél el drva Magyarokról.

2. Oh Atya Istennek kedves szép leányá !
Krisztusnak szent Annya, szent Lélek Mátka!

3. Nyisd fel az egeket sok kidiltásunkra,
těgy méltóvá bennünk régi gratiakra .

4. Ime ladd mint kérünk, bününköl kiterünk,
te hozzád sohajtunk, Ének szóval intünk :

5. Fordics el Házánkról ennyi sok Inséget
melyben torkig uszunk, s nyerj már békességet.

6. Abigailnál szebb Rakelnél ékessebb
mégh Judith Aszszonynál is vagy gyönyörűbb.

7. Christus Tiad előtt hajts térdet érettünk,
ha ezt nem cselekszed egy lúbig elveszünk.

8. Im ugyanis rajtunk mindenféle ostor
ki mint néked által verte szívünk mint tőr.

9. Ugy vagyon mi dolgunk mint ha Aegyiptomban
Babylonnak Tornyát építnék Hazánkban.

10. Sirnak és zokognak árváknak szivei
Hazánk vizei fölöött az „r. q. Hivei .

Szósna szövegében néhány értelmezésről elírást javítottam:
házánk, ékesebb, cselekszel, minden tőr .
gratia = kegyelem, áldás

1750 - 80 között

A RÉGI MAGYAROK ÉNEKE

1. Pannoniáról, szegény magyarok

2. Rontsd meg... az eretnekséget

3. Krisztus Fiad előtt...

284 Bogisich: Őseink Buzgósága (1888) – Szoszna:
Énekgyűjtemény (1714)

1. Boldog - asszony Anyánk, Régi nagy Pát - ró - nánk!
2. O A - tyá Is - tennek Kedves szép le - á - nya,
Nagy in - ség - ben lévén, így szó - lit meg ha - zánk:
Krisztus Jé - zus Anyja, Szentlé - lek mít - ká - ja!
Ma - gyar - or - szág - ról, Édes hazánk - ról,
Ne fe - lejt - kez - zél el Szegény ma - gya - rok - ról!

3. Nyisd fel az egeket sok kiáltásunkra,
Anyai palástod fordítsd oltalmunkra.
Magyarországról, stb.
4. Kegyes szemeiddel tekints meg népedet,
Segíld meg áldásra magyar nemzetedet.
Magyarországról, stb.
5. Sírnak és zokognak árváknak szívei,
Hazánk pusztulásán özvegyek lelkei.
Magyarországról, stb.
6. Vedd el országodról ezt a sok ínséget,
Melyben torkig úszunk. Ó nyerj békességet.
Magyarországról, stb.
7. Irtsd ki, édes Anyánk, az eretnekséget,
Magyar nemzetedből a hitetlenséget.
Magyarországról, stb.
8. Hogy mint Isten Anyját régen tisztenek,
Úgy minden magyarok most is dicsérjenek.
Magyarországról, stb.
9. Tudod, hogy Szent István örökségen hagyott,
Szent László király is minket reád bízott.
Magyarországról, stb.
10. Sokat Fiad ellen, megvalljuk, vétettünk,
De könyörögi értünk s hozzája megtérünk.
Magyarországról, stb.
11. Jézus Fiad előtt hajts térdet érettünk,
Mert ha nem cselekszed, egy lábig elveszünk.
Magyarországról, stb.
12. Dicséret, dicsőség legyen az Atyának,
A te szent Fiadnak s Szentlélek mátkádnak.
Magyarországról, stb.

Hiszen ez a Hymnus elődje!

Nemzeti sorskérdések

Lancsics Bonifác és Kőlcsey Ferenc versében

1704 nyarán Fleister generális császári lovassága katasztrofális vereséget mért a bizonytalan katonai vezetés alatt álló és gyakorlatlan kuruc gyalogságra, mirek következtében a Dunántúl labanc kezre kerül, s a remény, hogy a magyar szabadság ügye diadala rihető, elvészik. A csata Pannonháimától nem messze, Szemere - Koroncó - Szentpálpuszta térségében zajlik le. (Erre a közelségre mondja a nép: „az ablakból odalátni“.) Az erőviszonyok eggenlötlenségeit mutatja a döbbenetes, hieszeres arányú katonai veszteség: „Lígy hever az holttest az mezőkön széjjel, Miként aratáskor sűrű keve renddel“ — itja a szemtanú (Síralmas ének az szömörrei harcról), am a győztesnek minden nem elég. A legkeresztényibb császár hadserege meggyalázza a halottakat, kínosza a selesülteteket, majd — nem döször és nem utoljára — halomra meszárolja a környező falvak ártatlan lakosságát is. (Emlékezetetőül: 1687 Eperjes, 1697 Tokaj, 1704 Koroncó - Szemere, 1764 Mádafaival és még Csepreg, Sáros-patak meg a többi ... Nem csoda, hogy egy ismeretlen szemző „keserű“-szarkasztikus visszheje így szól: „Husztafa, Karafa És az akasztifa, Mind a három rossz fa ...“ Szegény magyar nép a némettől sem kap egycsőt, mint a tatártól és töröktől ...)

Hogyan éltek meg minden Pannonháma biztonságában Isten emberei, a bencések? Mit él át Lancsics Bonifác, az a fiatal ember, aki epp ez időben tölti be 30. életévét; aki tüszén itja oda a neve mellé: Ungatus; aki 1693-ban így döntött, hogy szereték fog Krisztus követőinek sorába lépni, és azóta töretlen buzgalommal

gyarapítja tudását, hogy e nemes eszménynek megfeleljen? A Boldog-
asszony Anyánk - noha keletkezésének pontos dátuma nem ismert -
egész szövegben egy tiszta sció "keresztény, hazáját- népet szerető", de
memzeténél hibáit kritikával szemlélő magyar költő lírai válasza
mindarra, ami történt velünk, és maja még történni fog. Megírásának
legvalószínűbb idejét ezért 1704 - 1711 közé tehetjük, mert benne van
az által borzalom tragikus reghifejelete az ember által beldítható időben,
de az a meggyőződés is, hogy a történelmi egészről mégsem csupán
az ember irányítja.

Kölcseny versének keletkezési dátumát napra pontosan ismerjük:
1823. jan. 22. Az évszázadnyi idő, ami Lancsics és Kölcseny élete
között eltelt, alkotók és művek viszonyát gyökeresen megrálta: török
elhalt már az a félíg-meddig méphültészetre emlékeztető részíatos
közhültészet, amely sem a szerző személyét, sem a mű eredetiségeit nem
tartotta fontosnak. A Hymnus az 1829. évi Aurora'ban jelenik meg
nyomtatásban ma ismert szövegek.

A 18. század azonban ennek fontosabb váltásokat is hoz. Olyanokat,
meihek egész Európa gondolkodását átformálják, amikor a megerő-
södő polgárság a RÁCIO neviben harcot indít a feudalizmus el-
avult intézményrendszere ellen. Meghérdejeli a társadalom „őrök”
rendjét meg az uralkodók „Istentől eredő” abszolút hatalmát, és
helyébe a HALADÁS vonzó eszeméjét helyezi. A Habsburgok ügyesen
alkalmazkodnak az idők szavához: mi többen soknemzetiségi birt-
daluk egységtartására egyre abszolutizmussább államot építnek ki,
ha kell, a „haladás” nevében engedményeket tesznek (felső tagosult
abszolutizmus), de amikor a jakobinus diktatúrába torkoló francia
forradalom után Napóleon császár mildghatalmi igényivel lép fel,
házzáig néven először szövetségre lépnek vele, majd ellen fordulnak,

és az 1815-ben meghötött orosz - porosz - osztrák Szent Szövetség a hírhedt Metternich vezetésével Európa szandárjára válik. Vérmező, Kufstein, Spielberg... A „Caraffák” ismét működésbe lépnek, csak most (egyelőre) nem az akasztófa, hanem a höher pallosa dívik. Egy évszázaddal a Rákóczi - szabadságharc leverése után I. Ferenc sötét abszolutizmusban Magyarországra ismét rábort a reménytelenség halotti cöndje. Ekkor keletkezik a Hymnus, amelyről szó szerint ugyanazt lehet elmondani, mint Lancsics verséről. Nem véletlen tehát az a revolcionászerű felismerés, amit a fejezetünk felszólaltató mondata kifejez, és amit a továbbiakban részletesen bizonyítani fogunk.

Bár a két vers megírásának ideje közt évszázados különbség van, maga a versidő mégis azonos. Az 1823-ban keletkezett vers teljes címe ugyanis **Hymnus a magyar nép zivataros századaiból**, a vers beszélője pedig felidézi a honfoglalástól Mátyás koraig azt a fe'l éveireket, amikor „Árpád hős magyarai/Felvirágzának”, majd azt, ami a virágzást pusztulásba fordította, pontosan megnevezve a bűnt, ami miatt méltatlanokká váltunk az áldásra: „Hánysor támadt tenfiad / Szép hazám kebledre...” Ez a bűn tette éteszi hia'bavaival a legjobbak életáldozatát, és váltotta a szenvedéstörénettől a magyar történelmet: **S ah, szabadság nem virál**
A holtnak véreből,
Közö rabság könnye hull
Arvánk hő szeme ből!

Ez a grammikai jelen idő iH Kőlcseny történeti visszatekintésében a 18. sz. elejt idézi fel, a Rákóczi - szabadságharc leverését, amit Lancsics Bonifác tényleges jelenként él át a tragikus jövendő megsejtésével, Kőlcseny pedig úgy, hogy az eltelt évszázad sorsunkon mit sem változtatott, mintha megállit volna az idő, a szenvedés pedig örökké. „Sirnak

és zokognak árváknak szívei – írta Lancsics, s most szinte ugyan-
ezet szavakkal Kölçsey is. Hacsak ..

Vannak népek, amelyek sikeresen szólnak bele a világöröntélem alk-
kalásába, győzelmiük nyomán országuk felviszágzik, s ez formalja a
lakosság identitását. De a magyar történetben egeszen a korai idő-
kig kell visszamenünk, hogy ilyen diadalokra találunk, s aztán
Mohács minden megváltoztatott. A magyar nemzeti érzé's és nemzet-
tudat – amely a 16. században kezd lassan formalódni e's a reform-
korban teljesedik ki – ezért mindig fajdalmasak összetett: miközben
mindig magában foglalja a hazai, szülőföld iránti feltétlen ragas-
kodást e's a néppel való teljes érzéimi azonosulást, soha nem mulasztja
el vizsgálni, hol tévesztettük utat, minék következetében a magyarság
önrejektől a sorsán változtatni nem képes, e's csupán Isten irgalmaiban
reménykedhet. Ebből a fajdalmas hazaszeretettelből születik meg Kölçey
műve e's saját korát messze meghaladó tökéletességgel Lancsics szép
verse is. Mindhét költő" mélyen hívő kereszteny, aki termékenesen a
maga vallásának szokása szerint könnyörög isteni segítségeiről a magyar-
ság megmaradásának érdekelőben. Az imént befejezetlenül hagyott mon-
dat ilyg kapja meg értelmet, hiszen Lancsics e's Kölçey nem csupán
a reménytelenséget jelenítik meg versükben, hanem kifejezik a reményt
is. Ezért választják mindenkit a HIMNUSZ műfaját.

A himnusz antik eredetű műfaj. Sajátos lírai parbeszéd az
ember e's egy magasabb rendű lény, istenség között. A keresztenység
az antik formát átvessi, de magasztalásba e's bensőségesebb' is teszi,
minél megszólította Isten (a Szentlélek) vagy Szűz Mária titok-
zatos lénye, aki Isten e's az emberek édesanyja, a bűntelen lisztasa'g,
tökéletes szépség, jóslág e's szeretet megtestesítője. Alakját ezért sokszor
természedi metaforáktól szórt magasztalásokkal jelenítik meg.

A katolikus Lancsics és a protestáns Kölcsay himnuszát a közös keresztfényi jellemzőkön túl azok sajatos **magyar jellege** is összeköti. Mindkettenben kultusfogalomma válik a hazai és a magyar népnek a megszólított felsőbbrendű lényhez való különleges viszonya. Szűz Mária tükörök letes anyaság teszi a legtisztább lényé: isteni gyermek édesanya, de szeretetből nem zárja ki gyaró földi gyermekzeit sem, különösképpen a neki felajánlott árva magyar népet. Igy ő a bűnbánó bűnösök szószólója Istenrel, és a magyarok régi magy Patronusja. A protestáns fel fogás szerint is van a magyarságnak ősi segítsége. Isten Szentelke (az értelem Világossága, a szív Szeretete és a lélek bátorító Erősége) az a mindenki ajándék, ami Krisztus választott népét az igaz út felismerésére tanítja, és mint összetartó erő működik az emberi érdekek és önzések ellenében bármely közösségi, így a nemzet életében is. A **GÉNIUSZ**, nagyis az isteni erejű nemzeti lélek – akit Berzsenyi „őrlélek”-nek nevez, Petőfi pedig egyszerűen „A magyarok istenének” (Nemzeti dala) – rejtőzik a Hymnus megszólítójának neve mögött, és állítódik szembe a „balsors”-sal.

A Hymnus keretes szerkesztő vers. Nyitanya és zárlata imádság: a magyarságot felhangos könyörge's, melynek **MEGSZÓLÍTOTTSA** a kérlelhető, tehát könyörületes Isten, pedig mintha nem is ő, hanem a kérlelhetetlen balsors uralkodna fölösünk. A kucasszavak (alda's – bűnhődés mint a bűn következménye) értelmezik a felent, amit a beszélő is el fogad: Isten igazságos ura a világnak, aki büntetésként engedi cselekedni a könyörtelen, szenvedést okozó hatalmat. Milt és jelen szembeallítása Kölcsay versében azért különösen éles, mert hajdan Isten lelke benne lakozott a mépben – történelünk dicső eseményei – nek ő volt a cselekov" alanya: „Óseinket felhozád...”, „Áltaiad nyert szép hazát...”. Isten alda'sa volt a bőség (azt kaiászt lengett),

a jókedv (mehűtől csepegtetével), melynek volt honvécio" és országgyara-pitő harcainkban, és figyelemzettet, ha a haza tiszteletben fenyegette: „rabló mongol nyiláit / Zúgattad felettünk". A magyarság azonban nem figyelmeztető örökre szavára, Maga vált cselekvővé: „rabigát Vallainkra vethünk". Szabadságunk feladata még mint közös bűnük fel, de memeti lélek melük nemzeti közössége nem létezhet. Az ember támadó vagy üldözött, a szép haza hamvedet, s még a szabadságért harcolt aldosat is csak újabb rabságot szül. Az egyetlen többes szám I. nemélyre (mi) utaló szó – drívánk – ezt a kilátás-talanságot vetíti ki a jövőbe. Hacsak ...

Lancsics himnuszának MEGSZÓLÍTOTTJA Beata Maria Virgine, Szűz Mária. A költő mégis két olyan nevet választ, ahogyan kizártlag csak a magyarok szólítják meg a Szűzanyát. A Pátronánk szó minden éneken ott van, és felidézi, hogy Szent István országgelaja nálaival a magyar Mária nepe lett. Ehhez képest meglepő, hogy az ős magyar Boldogasszony név az énekekben nem szokott előfordani, pedig ez is István király trónhoz kötődik, mert Szent Gellért „tanácsának intései" használhatta tovább a keresztenyé lett nép a hagyományos Nagyasszony, Boldogasszony nevet. István király és Gellért püspök kivétdes lőtténelmi magysága ebben a felismerésben is mutatkozik: mindenkit tudta, hogy a magyarság elpusztul, ha nem alkalmazkodik Európa rendjéhez, de akkor is, ha ez a szabadsághoz szokott nép — békében szerítve a fölé idegen nyugati hűbériséget béklyójába — feladja önmagát és saját hagyományait. A Szent Korona-esszme a nemzet, az ős hitvilágra ráépülő kereszteny nálaosság a nép megtartó erejévé fog nálni majd évszázadokra.

A himnuszok másik lirai szereplője a MEGSZÓLÍTÓ, aki lehet maga a költő "nagy egy megformált alak. Kölcsen a címnek megfelelően a „zivataros” 16-18. században él HAZATÍ (predikátor) szájába adja a szavakat. Láncsics versének megszólítója a megszemélyítéssel megelőzve a HAZA, „aki” nagy inségben lévén „szóllamlik”, könnyörög Pannoniáért és az árva magyarokért. Így a vers nyitanya (1. vsz.) egy különleges, szokatlan „fordított” imádság, amelynek pártát a verskompozíció középpontjában fogjuk majd megtalálni.

Ébben a fordított könyörgésben a szavak többletjelentést kapnak, a költői üzenet pedig a szövetségmögötéstől fejthető meg. Az inség szó általában az ember létezéséhez szükséges feltételi nélzszer hiányát jelenti (pl. éhinség → éhhalál). Egy ország létét a suverenita's biztosítja: önrendelkezését, függetlenségét veszedett ország megszűnik létezni. Nészkiállás-ként hat tehát a versindítás: hazánk, az eurázsiai óta idegen hatalmak önkényének kiszolgáltatott ország mintha utolsó erejével a meghamaradásáért könyörögne, ludoan, isteni segítséggel nélküli menthetetlenül elvesszik. Ezért fordul a magyarok Pátronájához, és emlékezteti önmaga egykorú s a nép jelenlegi állapotára. Pannónia az Árpádok, Anjouk és még utoljára Mátyás király független magyarországa. Olyan magyar királyoké, akik mint gondoskodó apa, sajátjuknak érzékelik az ország népét. Akik alatt a magyarság nem volt árva. Most pedig árva, mert apja nincs, csak mostoha, de István király előrelátásából van mennyei Édesanyja, akinek panaszodhat, és akiben reménykedhet

Láncsics versének II. RÉSZE (2.-7. vsz.) két egyenlő (3 + 3) szakaszból épül fel. Tartalma szerint igen gazdag: magasztala's, panasz, kérés, lelkismeret - riport - fogadalom egyaránt megtalálható benne. A lirai parbeszéd formája azonban változik: a hazát s népet egybefogja a közös „mi” névmás → a megszólalás grammaticai formája

a többes szám 1. személy lesz egészen az utolsó versszakig, ahol a költő majd, tudatosan, ismét megvállalja.

A 2. versszak – szövege szerint hagyományos Mária-magasztala's – Lancsics himnuszában a nyitány pálya: második megszólításnak fogható fel. Ilyi az előzőben mindenről névvel a Szűzanya és a magyarok régióta fennálló szoros és bensőséges kapcsolatára utalt, Mária alakját most Istenhez, azaz a teljes Szent háromsághoz köti azon a makuláltan, gyengéd szeretettel, amit a leánya, anyja, mátrahája együttesen kifejez. S mint Szűz Mária szeretete az Istenesség felé és az emberek felé is kisugárzik, ez az egét-földet összekötő" szeretet avatja öt a bűnbánók menedékelő" és ügyük képviselőjévé Istenrel.

A kereszteny vallásban Isten nem a kérlehetetlen Sors (Fatum), aki eleve elrendeli az ember végzetét. Isten, a véglesen szeretet akkor sem hagyja magára az embert, ha az eltaorolódott fölölé, azaz elkövette a bűnt, mert epp a bűnhódésként átélt szenvede's ébreszt rá bennünket nélküinkre, melynek őszinte megbánása után feloldozást (bűnbocsánatot) nyerhetünk. Lancsics ugy ezzel, Isten és a magyarság földet kerültek egymástól, mert bűneink miatt bezártak az egék fölösök. Ezért fordul segítséget menyei Patronánkhöz: „Nyisd fel az egéket... fegy méltona bennünk...” Ugyanez Kölcseny megfogalmazásában: „Hajh, de bűneink miatt gyűlt harag kebledben”, az isteni keggyelemre méltatlanná váltunk, ezért sújtott bennünket a sok szenvede's. Lancsics azonban tudja, most sem vagyunk még méltók őldástra, mert tetteink a „bűnünkbeli kitériink” fogadalommal ellenálltak. A szenvede's pedig önmagaiban, a megtérés melküül csak a pusztuláshoz vezethet, melynek részkepe – a nemzethalál – Lancsics szeme előtt már a 18. sz. elején felderült, egy csatazával megdövezte a reformkor központi (élet nagy halál) gondolatát.

1823-ban Kölcsénynek Láncsics megsejtését kell igazolnia: az eltelt idő alatt a magyarság a négrumlás szélénre jutott, anélkül, hogy valós helyzetet igazán felmérni tudna. Ám őt a memet iránti aggodalom különös lepéstre készteti: versének lírai hősét – a Láncsics korabeli prédikátort – az ősörvetségi prófétáka tisztaságával és látnoki erejével ruházza fel, aki a szervűdő "nőp helyett megrallja mindenazon bűnököt, amit magyar a magyar ellen és hazaja ellen egykor és aróta elkövetett. Így könyörög az igalmas Szeretet Atyjához – aki az ember megráltásáért egysülikötött Fiát adta –, hogy a meggyőzött magyarságot mentse ki a könyörtelen Végez (Balsors) karmaiból, mert: „Megbűnhödte már e nőp / A múltat s jövendőt!“ Kölcseny himnuszának megszólítója tehát hasonló szerepet tölt be, mint Láncsicséban a megszólított régi nagy Patronának, aki aronban az emberekkel magasabb rendű lény: Ő a Boldogasszony.

Láncsics versének második harmas egységét (5-7. vsz.) kettőspont vezeti be, fejezén, hogy idezeti következik. Az 5. versszak kiemelten fontos, mert a nyitány és zárlat között ez áll a kompozíció középpontjában:

Fordits el Hazánkról ennyi sok Insegét
melyben fordig uszunk, s nyeri már békességet!

Váloban, ez egy könyörögés idezete, mégpedig az 1. vsz. „fordított” imádságának visszafordítása: itt most „az átvá magyarok”, a nőp könyörög először a Hazaért, majd önmagaért.

Mindhét könyörögés kulcsszava az Inseg. De mik a nyitó versszakban a Magyarországhoz kapcsolt egyes számu inség szót elvont fogalmakkal tudtuk „csak” magyarázni, most rá kell döbbennünk: egy ország függetlensége, szabadsága vagy mindennek a hiánya korántsem marad meg az elvonások szintjén, hanem kiinduló oka

mindazon konkrét „inségek”-nek, amelyek mind az országot, mind annak lakosságát nap mint nap érintik. A Mohács óta hadak útjává váltott Magyarország elszabadította nérosainak, fiaiainak lerombolását és felégetését, természeti kincseinek elrablását, lakosságának kipusztítását vagy elűzését, és már nem lehet biztonságos otthona a maradék népnek sem, amely immár három évvel ezelőtt „zivatarai” közepe tette létbizonytalanságban küszködik. Kőrösy ellentétpárokkal szemlélteti a trajdan volt független ország mai léthelyzetét:

Vár állott, most köhalom,

a „Kedv s örööm” hangjai a négpusztais hangjaival változtak. Láncsics a tengernyi körben elmerülés veszélyét frét népies kifejezéssel meszi meg: „fölkig uszunk”, „egy lábig elvesünk”. Ha csak...

Bármilyen sötét képet fest is mindenről és az ebből eggyenesen következő kilátástalan jövendőről, ezek a verset mégsem a pesszimista lemondást tükrözik. A keresztenység lényege a Hit, Remény és Szeretet összetartozása, és természetesen ennek kifejezői a keresztyén / kereszteny himnuszok is. A szabadon magyarsággal együtt érző Szeretet készítette a költőket himnuszuk megírására abban a Reményben, hogy a memet vélhet megvalló összinte gyónás, illetve a Szeretet Anyjának közbenjárása által a magyar nép megmenekülhet a pusztulástól. A Hit tehát azonos, de ennek kifejezésére mindenről költő más eszközt választ.

Kőrösy a láncsicsi népies kifejezésekben rejlő képet a szárlataiban romantikus vizióval tövészti: látjuk a vihar hatalmas tenger hullámain hajnyódó förfény csinakkban tehetetlenül szorongó embereket, akikre isteni segítség nélküli a bátor pusztulás vár.

Szánd meg Isten a magyart
Kit részek hánynak,
Nyújts feléje védtő kart
Tengerén hínának.

— Hangzik a nyitó versszakhoz képest megaltoztatott héjás az irgalmas Istenhez abban a reményben, hogy bűnhódése után a magyarság mellettővá válik majd az aldastra is. Láncsics versének zárata látsszólag oly mértékben tér el Kölcsényétől, hogy helyesebb ennek a bonyolult szövegnek külön fejezetet szentelni, mert az **azonosság** csak az összefüggések feltártása által mutathozik meg.

Magyar és biblikus sorspárhuzamok
a Boldogasszony-himnusz zárlatában

Lancsics versének III. RÉSZE (8 - 10. vsz.) annyira meglepően szokatlan, hogy Gacs E. szinte feleslegesnek (elhagyhatónak) véli, mondván, a melókhoz szükséges IUS betűk miatt egeszült ki a szöveg 10 versszakosra. A tévedést bizonyára az okozza, hogy itt (ellenértében Kölcsey versével) a beszélő semmiféle személyes érzelmet nem nyilvánít, nincs magasztalás, sem parasz, sem kérés, ami a szokásos módon kiválthatná a megsolított együttettséget és szármalmat. Van viszont tárgyilagos hangnemben megjelenített fajdalom:

Jm ugyanis rajtunk mindenfelé ostrom
ki mint neked által verte szívünk mint tör,

és a nimhelyzetbe hozott ostrom és tör disszonanciaja úgy rág bele a fülünkbe, ahogy a kegyetlen hatalom megalázó ostromsapásai súkognak rá Krisztus testére, s megannyi förszürűsként hasítanak bele a Fajdaimas Anya szívbe. Boldogasszonyunk egykor és magyar népének jelenlegi szenvédése tehát hasonló. Hasonló, de nem azonos. Jézus és Mária személyében a tökéletes büntetlenség és Lisztaság szenvedi el az embertelen gonoszság többszöldését, mi pedig (a magyar nemzet) saját feteinkkel és mulasztásainkkal növesztettük magunk fölé a zsarnoki hatalmat, ami a szenvédést okozza és pusztulással fenyeget. A leltkiismeret - vizsgálat, amit Kölcsey a Hymnus II. részében elvégez, Lancsics versének zárlatába kerül, és bibliai párhuzamokkal jelenítődik meg. A 9. vsz. szintén hasonlat, de most a szenvédés okaira keres magyarázatot az Ószövetségi Biblia példa - zataival (Móz. I. 11. ; Móz. II. 1.)

A bábeli torony egg magy emeleti vallalkozás kudarcanak jelképe: „építünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget eléri ... hogy el ne széledjünk az egész földnek színen.”

Megvan a közös akarat: „ez a nép egy is egy a nyelv”, de hiányzik a felismérés, hogy mindennek rendelt ideje van. Az úr nem itt és nem most rendeli ő népének a honfoglalást, ezért „összeravara” a nyelvöket... és megszűnének építeni a várost.” A példázat tanulsága szerint bármely közösségi tétel csak e két feltétel egysühes meglété esetén lehet sikeres (a magyar történelmben pl. a honfoglalás és államalapítás), de szükséges következményei lesznek mind a történelmi idő tévesztésének (elsietett nagy megbeszett tétel), vagy annak, ha a helyes felismérést a „nyelvzavar” (megosztottság) miatt nem követi tett. (Zrínyi Liklós, a 17. sz. legnagyobb magyarja hiába figyelmeztetett a rendelt idő elérkezeteire, a megosztott magaság már nem tudta önmagát a fölös „rabsága” elől felszabadítani — következménye pedig egy másik rabsága lett...)

Egyiptom biztonságos otthon József népének, amíg a Fáraó ismeri Józsefet és népét a sajátjának tekinti. De: „Azonközben ujj király támada Egyiptomban, aki Józsefet nem ismer vala. És monda az ő népének: Ime az Izrael fiainak népe több és hatalmasabb nálunknál. Nosza, bájunk okosan vele, hogy el ne sokassadjék!” Elég behelyettesíténi „Árpád hős mogaatjai”-t — a történet másról rólunk szól. Gondoljuk csak mégig, Mohacs óta hány olyan ökörs lépett tett az idegen Fáraó hazáinkban, amivel a mostoha nép szerevedése és pusztulása árán biztosította saját népének békés gyarapodását és még ül hazánkat „Egyiptomrá” tette származukra!

Jog már megpróbálkozhatunk értelmezni Lancsio hasonlatát, ezt a különös mondatsűritmengt:

Ugy nagyon mi dolgunk, mint ha Aegyptomban
Babylonnak Tornyát építünk Hazánkban.

Lancsics, akárcsak Kőlsey, a szenvédést bűnhődéshent értelmezi, ami kettős bűnünk következménye: a „nyelvezavar” (megosztottság) következtében tévesztett lett volt az idegen király trónra segítése (ezzel hozzájárultunk ahhoz, hogy hazánk egyre inkább Egyiptomma névjárására), a rendelt idő fel nem ismerésből pedig egy elutasztásos bűn fakad, a megkésesség. Zrínyi szavára (idejében) nem mozdult a memet, amikor predig mordult, (moha csak viszonylagos egyetértésben), mdr. késő: akkor akarunk Törnyöt építeni Hazánkban, amikor az már Egyiptomma váll, és a nemzetnek nőgőta nem egy a nyelve, mert kinek a függetlenség a fontos, kinek meg a behódolás jutalmául remélte meggyazdagodás. Rákóczi, e korszak legmagyobb magyarája ezért csakis tragikus hős lehet. Kivételes magyság, aki pontosan tudja, hogy a magyarság már elutasztotta a neki rendelt időt, és mégsem állhat be azuk közé, aikik abból remélnek hasznót, ha ez az Egyiptom-Haza még ennél is idegenebb földde' válik.

Kőlsey majd (műlt időben!) így fogalmazza meg: „Szerte mézett s nem lelé / Honját a hazában”, Lancsics pedig így, hogy a megszokott „Bábel” helyett a másik nevet használja, de ennek igazi jelentése majd csak az utolsó versszakban tárul fel számunkra.

Sirnák és zokognak árváknak szívei

Hazánk vizei fölött az r...g. Hivei.

A befejező versszak ismét a faidalom megjelenítése, de olyan távolságtartással, hogy a beszélő maradék személyessége is eltűnik, egyetlen szó kivételével. HAZÁNK – hangzik el ez a szó a nyitány és a tetőpont könyörögéseiben, s ismétli meg makacsul ih a zárlatban kétsszer is. A 10. nr. művészeti szövege többfélélémbo'l épül fel olyan modern komplexitással, melyhez hasonlót jónef Attila utolsó nagy létértelmeső verseiben találunk. A kifejtéltenseg, szöveghiány, ami díthat a vers rendszervi tömörsége elérhető,

és ami nem pusztán befogadóvá, hanem alkotótársá teszi az olvasót, igazából a 20. sz.-ban vált a költeset eszközévé, még a 19. sz. magyarítájában is csak ritkán találkozhatunk vele, a 18. század közötté-szetteben pedig egyedüllálló jelenség.

A „sírnák és zokognak” a protestáns eredetű jeremiádok jellegrétes fordulata, amelyhez aronban egy-egy csata vagy meiptá's után a családtagok nagy tülelöök megnevezése szokott kapcsolódni. A Szív missziót a katolikus vallásban Jézus és Mária alakját felidéző jelkép. Így fellelhető imádságokban és énekekben az a megszemélyesítéses metonimia, amely a részt nevezi meg cselekvőnek az egész helyett (pl. „értünk a keresztfán, Jézus szíve, mit tevél”). Ezekből a hagyományos elemekből építi fel a költő a maga egéni szóképét: „árvaknak szívei sírnak” — de ez a zokoga's néma, mintha az antik mitológia Niobeját látnánk, a követ váltóztatott örökh fajdalom alakját „Házánk vizei fölött”.

Most értük meg a Babel-Babylon melocere célját. Ez a kövег evokáció, a gyönyörű 136. (137.) szoltárt idézi fel, ahogyan a számkivájtásban megszólal az édes hazai utáni vággyatkozás: „Babylon folgyóvizeinél ott iültünk és sítunk, mikor a Sionról megemlékezünk.” Láncsics aronban nem a magyar fordítást, hanem a latin verskezdet tükrképét evokálja:

Super flumina Babylonis = Babylon (= Házánk) vizei fölött!
Nem mehet ezek után Siont azsal a Pannoniával azonosítani, amelyért Házánk a nagy insegben a Szűzanya-hoz fohászodik, mert ez az ország, moha neve szerint még Magyarország, valójában már „Babylon”.

Lancsios azonban még egy feladatot ad az olvasójának (azaz társ-alkotójának). Meg kell fejtenünk, mit jelent az „árvák” szó abban a tudatosan hiányos szerkesztésű és ráadásul egy enigma-val (betűrejtőny) titokzatossá tett mondatban, ami ritmikailag mégis a teljesseg érzetét kelti a füleinkben. A „sirnák és zokgnak” haimozott állítmányhoz ugyanis két összerimelhetetlen alany tartozik, de a közük lévő grammatis - logikai viszony kifejtetlen, és a második főnév birtokos jelzője helyén csupán két „betű” áll: r. q. Kiolvasva:

Sirnak e's zokognak
árváknak szivei (V) az erkü tlivei.

↑ ↑
és ? valaminek a ?
azaz ? valakinek a ?
akik ?

r. q. = nem egy, hanem két szó

Figyelmebe véve a vers keletkezésének idején néglemenő történelmi eseményt, amely iránt a magyar költő közömbös nem maradhatott, de mint tudós értelmiségi, gondolkodó embernek, látnia kellett annak meghisettsegéét és így a várható bukását is, és tudvaik, hogy a szarvai hatalom győzelmét a megtorlás szokta követni — a vers tehát a Rákóczi-szabadságharc elszíratása. Az átváll a szabadság-szerető magyarok, azaz „Rákóczi kuruc Hívei”, aiknek tényleg van okuk sírásra, mert hontalanná lesznek az idegen bujdosásban ugyanúgy, mint saját, idegen hatalomnak alávetett hazájukban.

Lancsius szövege a 8-10. nrz. nélkül is szabályos Mária-himnusz lehetne. De mert a művészsi mondani valót épp e három versszak sűrítő magába, verse nem egyházi ének, hanem vallássos formájú hazafias költemény, éppúgy mint Kölcesey Hymnusa. Egy érzés (jelen esetben a hazanevetet, nemzetfélét)

kivetítése különböző formában történhet, de a művész minden esetben láthat. A Hymnus zárlatában a vers lírai hősének szemével látja a versélyeztetettségek art a "filmszerű" mozgóképet, melynek hatására a beszélő a kezdő kérest könyörögéssé változtatja, de akit a hite mégis megment a "négső" kétségbecséstől. Ezért ismétlődik meg változatlanul (refrénszerűen) a nyitó versszak utolsó négy sora a zárlatban is.

Amit Lancsics versének utolsó versszakában látunk, az a szenvedésnek kimerevitett, néma állóképe, melyet a beszélő — mintha már beletörödött volna a megráltoztathatatlanba — „csak” közvetít érzeli megnyilvánulások nélkül. A vers mégsem a reménytelen lemondás kifejezője. Ne feledjük, Lancsics himnuszának kettős beszélője van, ezért ha metafora az ember elbizonytalannodik, meg szóla helyette a Haza: a nyitó versszak kérese következetesen, refrénszerűen ismétlődik, ezért maga a vers is a Haza könyörögő" imájával zárul: „Magyarországról, Pannóniáról / me feléderrezzel az árva Magyarokról", remélve, hogy visszhangra falal Boldogasszony Anyánk szerető szívében, és közben járatásra Istennel és Krisztusnál feloldozást nyerhetünk a bennünket sújtó átok elől.

Összegzés és kitékintés

Kölcseny munkásságát méltatnunk nem szükséges. Az irodalom-tudomány elhelyezte őt a klasszicizmusból a memori romantikába átvezető korszak lira-jában, közeleti szereplése, beszédei nélkülfen nem érhető meg az a magyar reformkör, amely 1848 csodájához vezetett. A Hymnuszhoz 1844-ben készített Erkel-dallam ma is könnyeket csal a dobogó tetején álló olimpikonok szemébe, és minden önmagára igényes fiatal hasznos tanárokat kaphat a Paraínesisből arról, hogyan érdemes élni. Nagy baj lenne, ha a modernizációs reformok förőlnek Kölcsyit az iskolai oktatástól.

Lancsics Bonifác nevét a magyarok többsége soha nem hallotta. Aki mégis hallotta, a hasonló kezdetű "egyházi" ének szerzőjének tartja, és inkább a papot, szerzetest tiszteli lenne, semmint a költőt. Hogy is tisztelezhetné? Egy eúsza'zadot kell még vátni, hogy az asztalfióknak irigató Berzsenyit, amint Kis János „felfedezte”, azonnal a szárnyára kapja a hímét; nagy kettőt, hogy egy addig megtelen fiatalember jelentéktelen címmel (új versek) megjelent kötete után a szerzőt az egész ország úgy ismerje meg, ahogy ma Ady Endre nevét ismerjük. Ma már a költő hagyatéka nincs: eszeréit, verskezérleteit is tartalmazzák a gyűjteményes kötetek, szövegeit eltolajdonítani, átaiakítani nagy más néven megjelentetni pedig filos.

Minden Lancsicsnak nem adatott meg. A 18. sz. ban még úgy születik a vers, hogy szerzője maga sem tartja magát költőnek, akinek nevét majd a létrejött műalkotás fogja örökre berősni az utókor emlékezetébe. Lancsics, a tudós pap munkássága — a gyógyiroványek kutatásaiban elérte eredményei — a Pannonhalmán örzött raskos kéziratgyűjteményből megismertető, tudhatunk egyházaszerző tevékenységétől is, amit

1725-től haláláig Dömölkön a ferumlott apátság ijtáclészetében regrézeti, de mint költő teljesen ismeretlen maradt. Versei eloszték, nagy jobb esetben lappangnak, mert akkor még van remény arra, hogy valamikor valami véletlen folytatás előkerülhetnek, amint a másfelé elvészadig rejtve maradt Boldogasszony Anyánk.

A népszerű egyházi ének és a Szusza-gyűjteményben feltelt szüreg hasonlósága készítette Gacs B.E.-t arra a kutatásra, melynek köszönhetően a titokzatos BONIFACIUS név LANCSICS nevével összekapcsolhatóvá vált. De Gacs nem költő, nem is irodalmár, ezért nem figyelet fel a vers és az ének közötti alapvető különbségre: egyik az autentikus, másik az alkalmazott művészet része. Mindketten saját estétikai írtéket képvisel, mindenkit szerethető, mert közöttük olyan viszony van, mint az idősebb és a fiatalabb testvér között: hasonlitanak, de nem azonosak. Kivel pedig bizonyíthatóan a verset írta Lancsics, még az éneketől (is) és még sok mindenki más, így méltó és igazságos, hogy az I. RÉSZ-t Lancsics, a költő műltatásával zárjuk, és a II. RÉSZ-ben az egyházi ének létrejöttét, változásait kövessük nyomon jelenlegi formájának kialakulásáig.

Sajnálhatjuk, hogy Lancsics élelműve nem maradt fenn. Nem tudjuk, milyen lírai témák foglalkoztatták, és ezekhez mennyire találta meg az adekvát formát. Nem követhetjük nyomon költői fejlődését sem. Az egyetlen mű, amely alapján művészeti kvalitásait megállapíthatjuk, nem hűnik ifjukori zsengének. A Boldogasszony Anyánk olyan kiáltott alkotás, melynek szerzője egyszerre poeta natus és poeta doctus: ösztönös és tudatos (tudós) költő.

A 3. fejezetben azokat a jellemzőket igyekeztünk áttekíteni, amelyek alapján Lancsics verse a 17-18. század sajátos költészeteiben elhelyezhető; a himnuszok összehasonlítása során pedig azt, milyen formai eszközököt

választ a két költő a hasonló gondolati - érzeli tartalom közvetítésére. Bár ezek természetesen különböznek, meggyőződhetünk arról is, hogy Lancsics nem marad el Kölcsény mögött a költői mesterségben. Most pedig azt kívánjuk bizonyítani, hogy megfelel a poézis két olyan alaphövethelyenek is, amely melkül igazán magy vers soha, egyetlen korban sem jöhetsz létre, és amiben Lancsics saját korának közhölleszetét messze meghaladta.

A kompozíció feszessége a régi magyar költészetre általában még nem jellemző. Különösen a barokkos „jellegű” hazaifas panaszköltészetben (ehez a típushoz tartozik a B.A. is) a vers addig tart, ameddig a panasz. Ha pedig ebből rengeteg sok van... Érdemes egy tipikus példával összehozni, hogy kellenen értékeini tudjuk Lancsics verseinek tudatosságát és kompozíciós fegyelmet. Az „Ó, szegény magyarság ...” szerzője a 22. versszakban jut el akkor a gondolathoz, amihez Lancsics már az elsőben: „Ex egynihány versék Magyarorszáig dolgát / mutatják és írják nagy nyomorúságát / mert Ő elvesztette régi igazságát / Jó Mátyás királynak drága szabadságát”, és még további hatom kell, hogy a sokásos díneret után eljusson a kérešhez is: „Szánj meg kéresünktől – Az Magyar országot tartsd meg békességeben !” Hennyivel kevésbé szó kel Lancsicsnak akkor, hogy ezt (és még mi minden mást is) a mindössze 10 versszakos költeményben kifejezze! Lancsics versében pontosan annyi szó van, amennyi szükséges, és amennyi elégsges. Ezért nem a magyar nevet rejti a versfölkbe, mert úgy a vers csak könyörge's lenne, nem pedig nemzeti lelkismeret-mingálát. De nem bővíti 16 versszakosta csupán aréit, hanem a teljes neve beleférjen, mert az a költői mondánivalót fellazítandó el bőbesédléséghoz vezetne. A verskompozíció belső arányait, az egyes soraik közötti reális egymáshoz való viszonyt, illetve a refén különleges szerepet az elemzésben kello” nyomatékkal kiemeltük, megismételnünk itt felesleges.

A versbeszéd – képes beszéd. Létezik vers szabályos ritmus naggymelkül, de nem létezik anélkül, hogy a szavak elsődleges jelentés-szintje mögött me-rejlene valami többlet, amit az olvasónak kell megfejtenie. Láncsor nem különleges, újszerű szóképeknél létrehozása általában el versenek művészeti hatását. A hagyományos stilusok közökhelye egyedi kombinációja hordozza azt a többletjelentést, amit pl. az 1. és 2. versszak (megszólítás + magasztalás) összefüggéséből kiolvastunk. De a versben nem ezzel, hanem két Mária-dicséret hangzik el. Vajon tényleg csak a tergedelem növelése a cél – mert a Bonifacius mellett 10 versszakos szöveget követel meg –, vagy a 6. vsz. új vonásokkal gazdagítja Boldog Aszszony Anyánk alakját?

A vallásos költészetből hagyományozódott dicséret (2. vsz.) felidézi a legtökéletesebb (mert isteni) szeretetet, azt a minden öröklésselban legnemesebb érzést, amit a mő iránt érezhetünk. Mária tehát a szeretetesszény megtestesítője az ember számára. A 6. vsz. egyszerű középfokú összehasonlítás: csak három női név – közülük a Rachel-Mária párhuzam egyértelmű: mindenketől édesanyák, akiknek fia Izrael megmentője ill. az emberiség megráltója lett. A nevekhez kapcsolt „szébb”, „ékesebb”, „gyönyörűbb” állítmányok a mondatnak mégis ezt az elsődleges jelentést adják: Szűz Mária minden földi asszonynál szébb, azaz ő a legszebb. Ó az eszményi szépség.

De vajon hordoz-e ez a szöveg egyéb jelentést tartalmat is? Ha nem ismeri a Bibliait, annak bizonyára nem. A nevek az Ószövetségi Szentírás (Móz. 1. 29-30; Sám. 1. 25; Vulgata: Judit könyve) történetei alapján értelmezhetők, sőt mi több, láthatók a mőalkok, akik egy-egy tulajdonságukban Szűz Máriara hasonlítanak (mint Rachel), így az ő előképei. De ők csak a rész, a Szűzanya pedig a teljesseg. Elnérek a második dicséretnek pontosan itt, a zárlati három versszak

előtt van fontos szerepe. A költő ugyanis nem csupán szeretet- és szépségeszménynek, életadó édesanyának láthatja a Boldogasszonyt, nem is csak a jóság és látásai eszményi megtestesítőjének, hanem aktív cselekoónak azért, hogy a mildy erkölcsi rendje felülről. Meghallja a könyörgök panaszát; de cselekszik magától is, mint Abigail (az áldott), aki vissza-tartja a bűn elkövetésétől Dávidot, nagy az erényes Judit, aki Isten legyenrebb ügyéért és nehe megmentéséért önként vállalja a küldetést.

Szűz Mária a legszebb ajándékot kapja Istenől, s egysúhat a leg-magasztosabb hivatást is. Részese a Fiústea megrálaó díldorozatának, de ezért át kell élnie a kint, amit Jézus az emberért a gonosz mildyől elszerveld. S most a Fajdalmas Anya tudja, mi a szervadás, megérzi a szervadók panaszát, és anyai szeretetével négyszázat tud megújtanímekik. Ezt a második dinéretet követi a versben az a hasonlat, amit csak abban az esetben nagyunk képesek láttni, ha halljuk is. Láncsias művészetinek méltatásából tehát nem hiányozhat a vers hangzásvilágának értékelése sem.

A lira szó (egy pengetős hangszer neve) jelentéstörvénnyel vált az egyik irodalmi műnem elnevezésévé, jelezve, hogy eredetileg szöveg és dallam együtt született meg és összetartozott, ahogy az énekeken mindenkor. A 17-18. sz. költészetében kezd e kettő szétválni, de a hagyományos CANTIO szót egy-aránt használják mind az énekkelt, mind a szövegverset. Ez utóbbitnak azonban már nem a melódia a domináns zenei eszköze, hanem a ritmus és a rim. A magyar nép zenei anyanyelvében ősidiók óta ott van a hangsúlyos - hangsúlytalan szötagokból építkező tagoldás, ebből alakultak ki az ütemhangsúlyos verselés különbszö formái. Láncsias a magyar fül számára ismerős felező 12-es ritmikai formát választja, ami hosszú nésmundatokat tesz lehetővé, melyeket a sorvégi némek összekötnek,

a szövegegyeségek kimondása után tartott többi szünetek pedig 6-6 szó - tagnyi egységekre tagolnak, ezeken belül azonban elkeprechető a 4+2 vagy 3+3 váltakozás is.

A megyűtemű (felező) 12.-es sorok egyenletes menetét Lancsics változatosabba teszi azzal, hogy a refén elősora csak 10 szótag, miközben a megkezdett felezés szabályosan folytatódik, így a „Magyar országáról Pannoniáriú” a ritmikai eszközök által kiemelődik. Az eggyes ütemek megszétesztésekor is él a variációs lehetőségekkel: pl. „Boldog Asszonj”; „Anyáink”; „magy inségeben”; „lévén”; „tegy méltóvá”; „benünk” eggyentelmén 4+2 szótagszámu, viszont a „te hozzád”; „sahajtunk”; „fordits el”; „hazánkról”; „sirnák és”; „zokognak” stb. 3+3. Megszegi azonban a ritmikai szabályt, ha az valami fontosabb felismerést tenné lehetetlenne: „Hazánk rizei”; „fölött” (szabályosan: hazánk rize) — a ritmus döccen, amit csaknál ismertetők föl a latin zsoltár evokációját.

A 18. sz.-ra a magyar költészet kinőtt már a poétikai gyermekkortól, amikor a „vala” szó ismételgetése elegendo volt akhoz, hogy a fül rimes versnek fogadjá el az elhangzott szöveget. A költők most (és még sokáig) ragimét használnak, ami zenei szempontból tökéletes lisztá rim, tülezzett mértékben alkalmazva azonban egyhangú és unalmas. Hogy Lancsics saját korának költője, számos példával bizonyíthatja: kiáltásunkra — gratiákra; kitérünk — intünk; inséget — bekességet stb., ami természetesen azt jelenti, hogy a rimhívás felelősszö mind szófaját, mind mondatbeli szerepét tekintve is tökéletesen azonos, egyetlen kivételel, amikor a néomási határozásról az igével osztály össze: érettünk — elvessünk. De hiba lenne nem észrevenniük azt, amikor tudatosan kilep a sajlonból, s még magyobb hiba félreértenünk, mint Gacs B.E., aki többek között a rossz rim miatt (is) indokoltnak tartotta az egész verszorlat elhagyását.

Az ominózus versszak követlenül az elmezett Mária-diszert után következik:

Im ugyanis | rajtunk || mindenfél | ostor
ki mint néked | által || verte szívünk | mind törr.

(kiejtve: mintörr)

A versszakban három „hiba” van, amiből egyet talán Szoszna követelt el, talán nem: a mondat értelmétől adódóan „mint törr” kellene íde. Ez a szó aronban sem i'gy, sem u'gy nem - aikot nimet az ostor szóval. De gond nélküli átfogalmazható a 18. sz. átléagköltőjének módjára pl. i'gy:

Im ugyanis | bennünk || mindenfél | csapás,
Háborúság | gyötör || s ugy faj mint törr | szurás.

Szabályos nimet, sőt szabályos ritmust kapunk i'gy, csak e'pp a szókép tünik el: a golgotai keresetűt, ami örökk jelképe a világ összes gonoszságának, de a szenvedés és önfeláldozás értelmének is. Amit hallunk Lancis versében a fülsértő rímmel és az összefűzött „általéverte” ritmikai szétnálasztásával, az maga a tökéletes disszonancia, borzalom és reménytelenség. Akiket látunk — Jézus Krisztus és Mária — a világ gonoszsaiga legyőző isteni szeretet, számunkra pedig a remény. Igy, öhet látva, előiselhetőbb lesz az utolsó versszak kimerített állóképe is.

Epilógos

A Boldogasszony Anyánk igazán nagy vers. OH lenne a feje a magyar költészet klasszikus, azaz örök értéku" alkotásai között. Más, boldogabb népek költőik fejét a dicsőség bátorításával övezték, e's nevüket megörökíté az emlékezet. Mégsem az a legnagyobb baj, hogy Lancsics Bonifá'c nem lett hírneves. Hanem az: úgy vesztjük el az értékeinket, hogy még csak nem is tudunk a létezésükről. Örülhetünk ezért, hogy a fiatalabb testvér, az egyházi ének valamennyit megőrzött az eredeti vers értékeiből, és ha ezt a magyar nép szereti, Lancsics, a költő" már nem lesz hiába.

Újvár, 2016. február 10.

A
BOLDOGASSZONY ANYÁNK
TITKAI
II. RÉSZ

A LEGSZEBB MAGYAR MÁRIA-ÉNEK

Háromszáz éve

A metamorfózis

Nem példa méltóbbi, hogy egy eredetileg más célból készült vers egyházi énekké váljon. A régebbi századokban az emberélet legfőbb irányítója és erkölcsi mérceje a vallás volt. Ezért ha Balassi — életének fordulóponosai — számvétést készít ifjúkoráról, ezzel példát mutat másoknak is. Nem csoda, hogy a Bocsa'sd meg, l'risten kezdetű versét már a 17. sz.-i katolikus Kájoni Kódex felveszi az egyházi énekek sorába, az ev. e's ref. énekeskönyvekben pedig megtalálható ma is. Az irodalomtörténetben „Rákóczi F. b's éneke” címmel emlegetett Győzhetetlen é'n köszööm kezdetű ének mindenáron egyházbau felhangozhat a szertartásokon (Hozs. 145; EVÉ 379; REF 346. sz.) Ez a szép vers eredetileg a számvizesbe induló Rákóczi megrendítő bicsika hazajától, de egyházi énekként terméskeresen csak konkrét személyre utalás méltóbb e's rövidítve alkalmazható. Láncsis Bonifác költeménye aronban nem a fenti, megsokszor módszerrel, hanem valóssinúleg teljesen egyedi lallopá módon vált egyházi énekké. Keletkezésének történetében több kérdés megválaszolható, de a MIERT-re a történelem menete magyarázatot ad.

Országunknak - magunknak, / Jai minden maradékunknak,
Jai mindazoknak,
Kik a földön nagy insegben / Irt nyomorkodnak,
Özvegyek panaszolkodnak / Árvák zokognak ...
Csak siránkoznak / Es fohászkodnak:
Nézz reink lir a mennyből,
Ments meg, ketünk, minket illy csúf / Ellenségtü! ...

Az idézet attól az énekből való, amely 1708-tól a század végéig formálódva annak a héziretos költészetnek a betetőződése és egyúttal befejezése, amelyhez Lancsics verse is tartozik. Hasonlóságuk nyilvánvaló, de Lancsics intellektuálisabban, a bibliai képek mögé rejtve fogalmazza meg vallomását, míg ez nyílt politikai állásfoglala's nemzetünk „Fényes csillagi”, höztük is a legfényesebb mellett, akit Szent Istvánhoz hasonló tisztelettel övezhetne a magyar nép, mert nezetése alatt helyreállhatott volna Magyarország régi magysága, szabadsága és függetlensége, megrabolásulhatott volna a magyar és székely nép egysítése, a katolikusok és protestánsok vallási békéje, az adózó jobbágynép nyomorának enyhítése. Amde más héso: a saját nagyonát is felaldozó önzetlen hazaszeretet, az ősinte, bűzö katolikus hit, a fejedelmi származás és a nagy Zrinyi elődök példamutató aldoszatvállalása meg a szegény nép ragaszkodása sem tudta egységes kovalcsolni a két Lipót (a Habsburg és Károlyi) hosszú uralkodása alatt néhány megosztottá vált magyarságot. Tízéves „Sírnak és zokognak árváknak szívei”, a keserű igazságot a másik ének — a Rákóczi róta — mondja ki:

Mint egy ékes elevenkép / Voltál olyan szép / Magyar nép!

De a sasnak hörme között / Tonnyadsz, mint a lep...

Csak a nádasok láthatnák: két eúszaad mülva a sas és préddja együtt fognak majd megsemmisülni, és az ének kérdésére: „Szegény magyar nép / Mikor léssz már ép?” a történelm megadja a kíméletlen választ.

Hegtethetné ahár már most, a 18. század eleje'n is, hiszen a memet Habsburg-párti része a lázadó kurucokat és — hihető óta minden bajunk okozóiként — az egyelőre még többségeben lebő" protestánsokat kialtja ki „csif ellenégnék”. Már a pozsonyi fél (labanc) országgyűléisen azt követelik I. Józseftől, s majd a ténylegesen trónra lépő

III. Károlytól is, hogy — moha erre a magyar alkotmány jogainet nem ad — a francia meg a salzburgi mintára iírza el a vallásukhoz makkosul ragaszkodó „eretnekekhet”, mert a teljes hitegység misszaillítása lehet csak az ország boldogságának alapfeltétele. I. Lipót fiai aronban nem akarják megismételni apjuk uralkodásának durva hibáit. III. Károly, bár a végek számára is kívánatos, nem a Kollonich – Caraffa – Heister – – fele módszerrel, hanem a magyar törvények láttszólagos betartásval kívánja elérni ugyanezt. A katolikus egyház is felismeri: a korábban alkalmazott erőszakos módszerek további sikertel nem kevesetnék, az egyháznak szellemi – erkölcsi felsősegére is kell törekednie, és valódi hitelményt kell biztosítania a katolikusok és az egyre nagyobb számu megterűk számára.

1731 -ben adja ki III. Károly a híres-hírhedt *Carolina Resolutiót*, amely anélküll szabályozza – lényegében korlátozza – a prot.-ok egyházi ei politikai jogait, hogy nyiltau betiltaná a vallásukat, és anélküll, hogy kivándorlásra nagy felkészre képessétené öket. Ez a törvény, valamint az, ahogyan a katolikus egyház felkészül hatalmas tömegek hitbuzgalmanak felheltésére – kielégítésére, arról árukodik, hogy a katolicizmus vezető ereje – a jezsuiták új memzedéke – már olyan tudományos módszereket (pl. tömeglélekta) képes alkalmazni, mint amire napjaink tudatmódosító médiája is támaszkodik.

A katolikus restauráció 1730-as évektől kezdődő új korszaka elsősorban pozitív élmények és eszmények biztosításával tár el az előzőtől. Ez új stratégia számos eleme közül csupán néhányat említiünk: a barokk stílus érzékekhez ható és ugyanakkor misztikus pompáját, a csodateorí regyszobrok és -képek megjelenését, valamint a zarándoklatok, bűnök festi-lelki és közösségi élményt adó hatásosságát. Mindenehelyett predig a't kell hangsorni az elmúlt századok szenvadászeiben —

- csataiban kialakult, protest jellegű, függetlenségpárti hurucos hazafíasságot (keziratos költesetűnek ihletőjét), melynek eszményképe „persona non grata” - rá nyilvánított, és el kell homályosítani az „igazságos Matyás” - ról örölt méni emlékejét is. Ellensúlyozásra az új stratégia egy másfajta hazafíasságot sugalmaz és egy másik eszményképet állít, elismereésre méltó tudatossággal minden a kiutasztásban minden a hivatalban. (Nem követi el azt a hibát, amit a 20. század az aktuális „uralhodó” istentéseivel.) Ezért lehet sikeres.

Ez a másfajta hazafíasság is lehetővé teszi a memoriá öntudatáteljesít – így, hogy Habsburg-ellenes élén minős –, és a magyar történelmi folyamatosságát hangsúlyozza arra, hogy eszmenyképe, az államalapító István király, első apostoli kitalányunk és az egyetemes katolikus egyház szentje tetteivel mindenrőkre kijelölte a magyarság helyét a világban és az istenséghöz való viszonyban is. Támad, a korábbi romla's (az ország területi siettszerűdése) a jelenben már megszűnt, s csak a másik „romla'st” kell még legyőznünk ahhoz, hogy Magyarország – immár Habsburg örököös (és 1758-tól „apostoli”) király uralkodása alatt Regnum Marianum, Mária országa legyen.

A megújuló kat. hitélet egyik kis, bár nem jelentéktelen eseménye a Boldogasszony Anyáuk egyházi énekké átformálása az újfajta hazafíasság szellemében. Helyesebb lenne talán a jelentőségteljes szót használnunk, mert ezzel az eseménnyel egy hosszú, immár közel három évszázados történet indul el, melynek lesz folytatása a jövőben is. Jelentőségehez képest semmi biztosat nem tudunk róla, ezért a tudomány is kénytelen találgatásokba bocsátkozni. Gasz B.É. az ének keletkezési idejének igen nagy időhatárát jelöl meg: 1715 – 1739. A korábbi dátum azonban azt az időpontot jelzi, amikor Szoszna László versét a Regnum Marianum gondolathűt kifejezni próbáló

énekek köze'. Ha az átfirat ez idő tájt nagy a közeljövőben elhessüül, Szoszna bizonymára kiegészítette volna vele a gyűjteményét. (Később öregseg, betegség vagy egyéb ok miatt ritkábban gazdagította könyvét új énekekkel.) Valószínűbb dátum ezért az 1730-as évek eleje, mert 1739-re az ének már széleskörűen ismert lehetett. Hallás után többé-kevésbé megjegyzeti szöveget megtaláljuk a Bocskor - daloskönyr záradékában, hamarosan predig egyéb kézírásos köntökhönyökben is. Mindezek alapján a B. A. elterjedését a felbuzduló népi vallásossággal és bicsujáráskal hozhatjuk összefüggésbe, de felvédés lenne azt gondolni, hogy Lancsics versét maga a nép alakította át, amiként az énekez füzött legenda állítja.

Az átfirat kezítője magyon is látásában van az aktuális egyházpolitikával, pontosan tudja, hogyan tehető alkalmassá a meglevő szöveg ennek propagálására úgy, hogy közben az esztétikai elmény megmaradjon. Tud verset „olvasni”, azaz a költői szöveg rejtett értelmet megfejteni, ezért azt is tudja, mit kell megrártatnia ahhoz, hogy a vers egészre áthangolódjon erre a másikfajta hazafiasságra, melyet az egyház sugalmaz. Ez így tökéletesen rádilik Lancsics B.-ra is –, és megalapozza Gacs nevékredését Lancsics közreműködését illetően. Ha aronban mi is tudunk verset olvasni, vagyis az egyetlen viszonylag biztos adatból, az énekszövegből indulunk ki, akkor inkább egy? rendkívül tudatos, az egyházi életben jártas, de Lancsinnál hisebb költői tehetséggel megáldott személyt kell sejtenünk abban az ismeretlenben, aki elől a'll minden közreműködők hosszú sorában, akitnek köszönhetően a Boldogasszonys Anyának jelenlegi formája megszületett.

Az első nyomtatott megjelenés
A RÉGI MAGYAROK ÉNEKE

1. 1. Boldog Asszony Anyánk régi nagy Patronánk
Nagy inségben lévén így szóllít-meg Hazánk:
Magyar Országról, Pannoniáról
ne felejtkezzél-el szegény Magyarokról.
2. 2. Oh Atya Istennek kedves szép Leányá!
Krisztusnak szent Annya, szent Lélek Mátkája!
3. 3. Nyisd-meg az egeket sok kiáltásunkra
Anyai palástod forditsd öltalmunkra.
4. 5. Vedd-el országodról ezt a sok inséget,
mellyben torkig uszunk, s nyerj már békességet.
5. — Kegyes szemeiddel tekénts-d-meg népedet
Segíld-meg áldásra Magyar nemzetedet.
6. 10. Sirnák és zokognak ciruákna szivei
Hazánk pusztulásán özvegyek lelkei.
7. — Rontsd-meg édes Anyánk az eretneksgéget
Magyar nemzeteden 's a' hitetlenséget,
8. — Hogy mint Isten Annyát régen tiszteltenek,
Ugy minden magyarok most-is dicsérjenek.
9. — Tudod hogy szent István örökségbe hagyott
Szent László Király-is minket reád bizott.
10. — Sokat Fiad ellen meg-vallyuk vétkeztünk
De csak imádj őrtünk, s hozzája meg-terünk.
11. 7. Krisztus Fiad előtt hajts térdet érettük
Mert ha nem cselekszed, egy lábaig el-veszünk.
12. — Dicséret dicsősége legyen az Atyanak
A' te sz. Fiadnak 's sz. Lélek Mátkádnak.

Néhány kéziratos dokumentum időben ugyan megelőzi a nyomtatást, mégis ebből érdemes következtetnünk az ös-átfiratra, mivel amazok a közöltések jellemzőit mutatják (szóbeliségek, több népi közreműködő), a nyomtatás viszont biztosan írott szöveg alapján készült. A phalimi könyvtár régiségggyűjteményében található 8 lapos kiadvány /Nyomt. Sopronban ez esztendőben/ két könyörögést is három éneket tartalmaz, ezek egyike a Boldogasszony Anyánk. A megijelenés idejét Gacs B.E. a 18. század közepére valósítja.

Ez a nemrég keletkezett szöveg konceptualisau már a véleges (mai) formát mutatja, csupán némi átgazítás történik később bizonyos szavak cseréjével, de a gondolati tartalmat nem érintő szóvariánsok megléte (pl. feledkezzél – felejtkezzél) még a 20. sz.-ban is jellemező marad az éneknél. Az átalakított B.A. olyan tökéletesen egysíti a Lancsics-versből sugárzó bensőséges érzelmeket a kat. egyház kreditójával, hogy talán nem is egyetlen személyt, hanem egy tudatos szellemi műhely összehangolt munkáját kell látunk mögötte, amiként az Esterházy Pál (1681-től nádor) nevéhez kapcsolt imában is.

Részletek E. Pál könyörögéséből:

„... magyarok Nagyasszonya, Szentcséges Szűz Mária! Emlékezzél meg örökségedről, melyet hű szolgád, első királyunk és apostolunk Szent István mehet fölajánlott... Tekints kegyes arccal országodra és diosz erdemmeddel légy szószólónk és közbenjárónk Szent Fiahoval, Jézus Krisztusnál, Hozzáid kiáltottak öseink és minden inségükből kissabadtak... Ez a remény élhet most is, ... hogy általmadban keressük menedéket mi, a te néped, örökséged és nyájad... Gyullassz fel bennünk ősatydink buzgóságát, és

vezérrel a hitellenkedőköt az igazak okosságára, hogy minden -
annyian egy szájjal, egy szívvel - lélekkel, azon egy hittel szól -
galjunk Tiadnak, a mi Urunknak...”

Tudható, az ima - és énekszövegek a hasonlóság által kölcönösen
felrótták egymás hatását. Az Esterházy - könyörögés megfogalmazza,
értelmezi, majd a gyakori ismétlés tudatosítja a magyar katolikus
hit és hazaszeretet lényegét, de az eddig “néhelyhető” változatok
csupán gyenge kísérleteknek bizonyultak. A Lancsics - vers kiegészí -
tése viszont nem amatőr munka : az aktuális jelent és a fáv -
latos jövőt egyaránt szolgálja.

Az ének melletti kétfele számozás (az átfirat és a Lancsics -
vers sorrendje), valamint a szövegkiemelés azt kívánja láthatni,
mit használtak fel vagy váltottattak meg a szerkesztők az egyházi
ének készítése során. A R. Marianum - os gondolatköz hozzáfordítá -
sával az énekszöveg már ekkor 12 versszakosra bővílt, de négleges
(mai) formájátt csak a Tárkányi - fele rendezés után (19. sz.) nyeri el
(l. 16. o.). Az eredeti szöveg módosításai a két mű” eltérő”
rendeltetéssel magyarázhatók : a népének közérthetőségre törek -
szik az ismert ima - és énekszövegek beemelésével. Pl. „árváknak
szívei — övezgyek lelkei” (Cantus Cath.), „Kegyes szemeiddel tekerítsd
meg...” — „Tekints kegyes arccal ...” (E. Pál). Látszólag ezért kerül
sor a lancsicsi „Tegy mélterá...” mondat cseréjére is, mert az
új szöveg mindenkiten felidézheti a közismert középkori legendákat,
melyekben a Szűzanya hasonló módon mentette ki a megtámadott
ifjakat és feányokat a veszedelemből.

A váltottatások igazi célja mégsem csupán a közérthetőség
biztosítása. Lancsics szavai : az „árvák”, „inseg”, de még a
„nyerj mai békességet” óhajta is más értelmet nyernek. Míg Lancsics

következetesen a „hazánk” szót használta, itt az országod – néped – nemzedék összefüggés emelődik ki, az „inség” pedig a hitegység hiányával eggyenlő”. Ez törpanasolja fel a megszólításban Hazánk, de ennek is fenyegetőbbnek mutatja az új szöveg: Hazánk persztulása váltja ki az öszegyek és az árva (gyerekek!) siraását. Mindez előkészíti a legfőbb kérést (7. vsz.), amit a fényes múlt (Tudod, hogy ~~St.~~ István) és a részterhes jövendő” (egy lából doeszük) indokol meg.

Tízszemélyűket elsősorban mégis a nyomtatás különlegessége ragadja meg: az éneknak címe van, holott ez a népnekekkel kapcsolatban szokatlan jelenség. Régebben betűrendbe szedve, szíjabban számosztottan kerülnek be az énekeskönyvekbe, a cím helyén esetleg csak az ének dallamára, tartalmára nagy rendeltetésre utaló megjegyzés található. A Boldogasszony - himnusz címe azonban valódi, ezért cím és szöveg együtt értelmezendő”: a cím jelentését a szövegből tudjuk megfejteni, a szöveget pedig a címből.

A címadás szokása ennek az éneknél hosszú ideig megmarad, am a 20. sz. elején már csak a rendeltetést jelölik vele (A Magyarok Nagyasszonya ünnepére), majd később ez is eltűnik. II cím a 19. sz.-ban így változik: A MAGYAR NÉP HÁZDANI ÉNEKE. Ekkorra az ének már valóban nem új keletű; más-féle elválasztatlan. De mit jelenthet napján a RÉGI MAGYAROK a 18. század közepén? Hiszen Lancsics verse sem lehet még „hajdani”, a később keletkezett átfirat pedig akkor is a jelen kor terméke, ha a nyomtatás idején már elmulult 10-15 éves!

JH mutatkozik meg az alkotó(k) szellemi fölénye az egyszerű falusi kántorokkal szemben: nemcsak az énekszöveget képzítik el, hanem egyszersmind annak legendáját is. A Lancsicsversből kímarad minden utalás, ami alapján a jelenre - közelmultra

lehetne asszociálni, az Esterházy-könyörögéstől átvett szöreges párhuzamok pedig biztosítják, hogy a miatt értelmezése hasonló legyen ahhoz. Az ének misszahelyeződik a 16. nagy 17. századba — Bánhegyi Jób: „a XVII. századi magyarság esdekel”, A magyar irod. tört., 1929 —, amikor a „régi” magyarok (a szövegben: „szegény”, ösatyáik hitén maradt magyarok) kénytelenek elszervezni a romlast, és tudják, hogy a romlás oka az eretneksg, vagyis a nem katolikus magyarok vétke. A még ta'olabbi miatt (Szent István és László kora) pozitív példaként tünik fel: Öseink buzgósága és a Szűzanya segítsége által az „inségek” csupán átmeneti érkezések bizo nyultak. Mindebből következik: az ösatyák buzgóságának felkeltése és a hitegyeség misszaallítása alapfeltétel egy boldog kor eljöveteléhez.

Öröre a boldogságra vágytak a „régi” magyarok, ezt öhajtják a mindenkorai maiak. Ez a nagy és hit teszi maradandójára az éneket minden időben. „A régi magyarok éneke” MOST, a 18. sz. közepén reményt ad, és missziós együttműködésre bezolítja a nemzet katolikus részét: az előző századok inségei már elvoltak, s ha most minden magyar „az igazak okosságára” tér, Mária országa Nagyasszonyunk (a Boldogasszony) hatalmas pártfogásával ismét felvirágzik, és a katolikus hit felmagasztaltatik.

Folklorizálódott változatok

1739 - 1798

A folklorizáció néprajzi szakkifejezés, a hivatalos művészeti alkotásainak és motívumainak a népművészeti alkotási folyamatába kerülését jelenti. A művelt magyközönség számára ennek a jelenségnak a fordította ismertebb, mivel a 19. sz.-től számos alkotó látványosan fordul a népművészeti felé saját eggyéni stílusának kialakítása céljából. A néprajztudomány azonban a kölcsönhatásra hivja fel a figyelmet, amikor igyekezik feltárni, hogyan fogadja be a nép a magasabb művészeti felől érkező hatásokat, és illeszti be saját hagyományos formáinak elvbe.

Az egyetemes ferencesi vallás ritusai, imái és énekei tükröződnek viszont abban a sajátos népi vallássalomban, ami töred idővel a Boldogasszony - ének keletkezése után annak népi változatait is meghatározza. A 18. sz.-i egyházi énekleírásban, esaki gyűjteményben, mint a népköltészetben, a szöbeliségek uralkodik. A hallott - megtanult dallam és a hozzá tartozó hosszabb szöveg ezért szükségesen kerül be a népművészeti alkotási folyamatába, mivel egyenként változik, mi marad meg vagy hullik ki az emlékezetből, a bizonytalanul rögzült részeket pedig az egyházi énekekben is ugyanúgy saját szövegekkel egészítik ki, amint ez címen a korban a közköltészet cantioira is általánosan jellemző. Ezáltal ugyanaz az ének vidékenként eltérő változatokban honosult meg, sőt olyan gondolatokkal gazdagodhat, melyek az ott elő helyi közösségek érzésvilágát tükrözik.

A kollektív tudat működését elsőként egy olyan éneken fogjuk visszalni, ami báatosan nem a tipikus „szajról szajra”, hanem írott formában jutott el a Diploma Leopoldinum (1691) óta külön ősi ami keretek között tartott Erdélybe. Hogy a Sopronban „ez esetben” (sic!)

készült nyomtatvány a követítő", nagy valami más — nem tudni. Hasonlóan bizonytalan az idő is : valamikor 1774 előtt. Ami biztos: a Deák (később Szentes) ferences kéziratos gyűjteménybe beírt 12 strofás ének az első versszak kivételével szó szerint azonos a nyomtatott átfiratnal, tehát nem folklorizált változat. És mégis: „Az Magyar Nemzetnek a Boldogságos Sz. Máriahoz fohászkodó éneke” így hangszik:

Erdély Országrol, romlot Hazánkról
ne feledkezzél el Árua Magyarokrol.

Ismere Erdély történelmét az aranykortól a romlásón át az elszakítottságig, érthetővé válik számnukra, miért érzi magát az ott élő magyarság elhagyatottnak (drávának), hazáját pedig romlotnak. Ennek a közösségi életerzésnek adnak hangot a kéziratos szerkesztői úgy, hogy alkotó módon változtatják meg az irott szöveget. De mivel az egész magyarság életerzése is hasonló, ez a népies változat (Magyarszorágról, ... hazánkról) fog misszakerülni majd a hivatalos, azaz egyházi művészetbe is, és csak a jelzőnála szta's ingadozik az „e-des” nagy „romlot” között.

A Boldogasszony Anyánk legérthetőbb 18. századi változatát a BOCSKOR - DALOSKÖNYV (- kódex) tartalmazza. Ez a legkorábbi irott nyoma az egyházi ének létezésének, ugyanakkor az átalakításának nevezhető, mert a szöveg Lancsics verseire is, az átfiratra is emlékeztet, de egyikkel sem azonos. A jegyzések biztosan nem Bozska János munkája ; a szövegformája's íráskep jellemzői alapjai pedig nem zárható ki esetleg több ismeretlen, de azonos kultúrájú követítő együttműködése, amig a valahol hallott ének Erdélybe eljut, és a Rákóczi - szabadság-

harc bujdosó énekeit összegyűjtő székhely kuruc ritkán alatos - hönyrőbe lezárásban keppen bekerül. A betűvete's botladozik ugyan, de az az összetűnős esztétikai érzék, amit minden népművészeti alkotásban megismerhetünk, hibátlanul működik, e's egyedi réformálja ezt az éneket is.

Következtethetünk belőle az egyházi ének 1739 előtti, tehát a nyomtatást jóval megelőző eredeti szövegére, amelyben meig biztosan megvolt a Lacsios - versből származó „Pannoniáról” és az „ára magyarokról”, de a Bocskor - változat úgy adja vissza a hallott ének teljes tartalmát (könyörge's a magyarokról + Sz. István + eretnekesség + dicséret), hogy a 12 strofa's terjedelmét le'nyugesen megrövidít, ami tipikus jelenségg, ha nem szó szerint tanulunk be egy adott szöveget. Ezgy szöveg tartalmi visszamondása minden alkotó folyamat, a'm it mérce'ül a népművészeti elvezetés esztétikája szolgál, amely nem tűri sem az unalmas ismétlődést, sem a hiteltelenséget, sem a tudálelkes - didaktikus magyarázkozást. Ezáltal pedig nem csupán rövidebb, hanem egy másik, saját értékekkel rendelkező önálló mű keletkezik.

CANTIO DE PATRONA HUNGARIAE

A Boldogasszony Anyánk

Bocskor János kéziratos énekeskönyvében
(1739)

1. Boldog edes Anyánk, régi nagy Patronánk
Inségben levőkhöz szollaí meg mű hoszánk
Magyar országról mű edes haszánkról
ne feletkezzél el árva magyarokrol.
2. Oh Atya Istennek kedves szép Leányá
Christusnak sz: Annya, sz. Lelek Matkaja
3. Te sz. Fiad előt hajcs ferted erettünk (terdet)
ha azt nem Cselekszed minnjdájan elveszünk.
4. Sirnak és zokognak árvákknak szemei
Haszánknak romlasán felettebb szivei.
5. Kegyes szemeiddel neszed híveidet (nézzed)
Indicsd áldásodra magyar nemzetedet.
6. Sz. István Atyánkkal ertünk esedezel
Az Jésus fiadnál rollunk emlékezel.
7. Terítsd edes Anyánk buzgo kereseddel (terítsd)
az eretnekséget te konyorgáseddel
8. Hogy az kik tegedet régen tisztelettenek
Te dicséretidre vissza terhessenek.
9. Ad kik faratcságunk nem szántak nevedért (Az kik)(szántuk)
sz: Fiad áldását vegyük el kedvedért.
magyar országról mű ede's haszánkról
ne feletkezzél el árva magyarokrol Amen.

A nép az emberélet minden eseményt a bőlöstől a sínig a hagyományok szigorú szokásrendjében él meg. A népi vallássusságban a földi - égi párbeszédnék is megrau a kialakult formája. Enek tükrében Lánchis mérész költői újításaként kell értékelniük a Boldogasszony megszólítást, de főként a megszemélyesített hazakönyörögését, ami egyelőre változatlanul kerül át az egyházi ének műfajába, ott pedig a hagyományba ütközik. A Bocskor-változatban éppen azt csodálhatjuk meg, hogyan diadalmaskodik a hagyomány az újítás fölött, miközben az eredetinel nem kisebb érteleket teremt.

Az ének leghangsúlyosabb helyén álló Boldogasszony szó cseréjét nem magyarázhatjuk a feledéssel. A Bocskor-szöveg a latin „Beata Virgine” gelzövéhez (Boldog(ságos)) az édesanyink szót kapcsolja, maja pedig Szt. István Atyánkkal együtt cselekoónekh („esedezel”) jeleníti meg. A megnevezeteket és a magyar népet egymással és Istenrel (a szövegen: „Az Jesus fiaddal”) öröök és megráloztathatatlan szeretetkapsz fogja egységre. Így ha mi vagyunk inségben, vigasztató anyai szóra rágyunk (szóla) meg mihozzánk), azt bizonyra meg is kapjuk. Ebben a hagyományosra átgazított párbeszédben pedig már természetes a másik kéz is: „édes hazánkról” se feledkezzel el.

Pannónia a magyar nép tudatában tehát édes hazáukkal egyenértékű akkor is, ha más változatokban egyelőre megmarad az eredeti szó. Így találjuk még egy eurázsiai mulva a „Kis Czelli Szaránkok” c. énekeskönyvben is (1834), melyben Vekerle Goderfrid (Wekerle Gottfrid) a 12 versszakot egy 13.-kal foldaja meg:

13. Árva Magyar Ország siván fohászkodik,

Níkéd Szűz Anyánknak így panaszolnodik:
Magyar Országról, édes Hazánkról
Ne felejtkezzél el szegény Magyarokról.

Ez a hozzáoldás bizonyíték arra is, hogy a megtisztító megvaltoztatásra tett kísérlet (a Bocskor-változat) nem találta követőkre. A beszélo" továbbra is a haza, „aki" fohászkodik és hazánkért könyörög. A kétfélé népi eredetű átalakításból ez (a grammaticailag szabálytalan) lesz elfogadottan annyira, hogy ma már szinte e'sare sem vesszők. Ha pedig igen, a Boldogasszony-ének egyedi különlegességei között kell számon tartanunk.

A Bocskor-változat kétsegtelenül az egyházi ének (az átfirat) népi parafrazisa, mégis mintha Lancsia verséhez állna közelebb. Nem véletlenül. A kompozíció szerkezeti aránya 5-3-1, nagyis az I. (lírai) rész egymagában hosszabb a másik kettőnél. Itt találjuk azokat a szövegpárhuzamokat, melyek többnyire közösek az eredeti és az új szövegben. A II. rész viszont csak tartalmi hasonlóságot mutat az átfirattal, a zárlat pedig teljes egészében eltér attól. Nem a szokásos záróformulát alkalmazza, hanem annál személyesebbet, felidézve az imaszöreg „érettetd előt meg minket az út" mondatát is.

„Az kik járadságunk nem szántuk (sajnáltuk) nevedést" — mi, akit Te'ged szüntelenül buzgon imadtunk, a Te kedvedést (érdemedést) elnyerhetjük az elődöt a magunk és hazánk számára.

Íme a népműmésreti alkotófolyamat újabb eredménye: ki-ki előönteti, melyiket tartja szébbnek, igazabbnak. Nekünk pedig a továbbiakban azt kell vizsgálnunk, rajon egyedi jelenség-e az ilyen mértékű eltérés az egyházi ének „hivatalos", azaz hivatalos szövegektől,

vagy a Deák - változathoz hasonlók vannak többségben?

A BAJNAI Péziratos (1765-67) készítője HERCHL Antal megérdemli, hogy megörizzük a nevét, mert talán segít megfejteni a B.A. dallamának titkát is, mivel a cím helyére ezt írja fel: N. O. A'ldott Szűz Anya... (ami feltéhetőleg mótajelölés). A találmányok mégis megszaporodnak, ha 8 strofa's énekének nyitányát összehasonlíttuk a Bocskor - változat megfelelő részével. (Szignifikáns jegyeket ezen a helyen csak az 1. és 3. versszak mutat, mert ha a 2. vsz. dicséret, annak szövege kezdetektől fogva változatlan.)

1. Boldog Asszony Anyánk, régi nagy Patronánk,
nagy insigben Iévé'n itt szólít meg hazánk,
Magyar országáról édes Hazánkról
ne feletkezzel el Árva Magyarokról.
2. Oh Atya Istennek . . .
Xtusnak Szent Annya . . .
3. Krisztus Tiad előtt hajcs terdet érettünk
ha ezt nem cselekszed mindnyájan el veszünk.

Annak ellenére, hogy Herchl nem változtatja meg a beszélő személyét (a párhuzában résztvevői azonosak Láncsics szereplőivel: Boldogasszony és Hazánk), a szöveg mégis feltűnően hasonlít a Bocskor - változathoz. A Pannónia szó értelmezése mindenkihözben „édes hazánk”, de minthözben megmaradt az eredeti „árva” jelző. Még különösebb: a 3. versszak a Bocskor - és Bajnai - változatban azonos módon terel mind a Láncsics - vers, mind az átírat folytatásától. (Ott: 3. vsz. „Nyisd fel / Nyisd meg az egeket ...”) Helyebe az a szöveg lép, ami Láncsics versében a [7.], az átíratban osak a [11.]!

Hogyan kerülhetett ez a strofa ide előre, azonos módon változtatott szöveg - gel („egy lábi” → „mindnyájan”) két, időben – téren egymástól távoli énekeskönyrben egyformán?

Iáthuk: a Bocskor - változatban a Lancsics - versből sidamaió szövegreszek pontosabban megvannak, a hozzáoldás ujj szövege csak átfogalmazva e's röviden, a zárlat pedig attól eltérően egészeti ki a kompozíciót. A Bajnai - változatban ez a jelenség még feltűnőbb: teljes egésében hiányzik az átfirat fő üzenete, az eretneksgél elleni küzdelemre felszólítás:

4. Tekines kegyelmesen az Magyar Nemzetre

Kit Szt. István király ajánlott kezedbe.

5. Ne hadd elpusztulni a szekény hazánkat

mert te Pátronája nagy mi Országunknak.

A szöveg a 4. vsz.-től kezdődően mégig saját fogalmazás, amely tartalmában is elter az átfirattól, ugyanakkor a Szt. István - i országfelajánlás által létrejött viszonyra (más imaszövegekből) mindenügy hivatkozik: „kik benned biznak, meg nem csalathoznak / Sötl magy inségeket bűl ki is szabadulnak / Azért nagyon benned minden remünségünk”. A zárlat pedig dicsérettől ugyan, de nem azonos sem az átfirat formulajával, sem a Bocskoreval:

8. Dicsértessél Jezus az Magos Mennyekben

Szent Anyáiddal együtt, Amen mind örökön.

A Boldogasszony - éneket sohaig népköltesreti alkotásnak tartották.

A 19. sz. - ban Tárkányi Béla által meglegesített 12 vsz - os egyházi énekk azonban eredetileg sem lehetett népköltes. Csak 1938 óta tudjuk, hogy minden későbbi B. A. - változatnak Lancsics Bonitáč verse volt az öse, melyet Szoszna írásban rögzített a gyűjteményében. Az ellentmondás feloldható, ha feltételezzük: Lancsics versének népénekkel átalakítása két különböző időben ment négle, a Bocskor- és Bajnai kéziratban

Jalátkató két népi parafrázs azonossága pedig tövüket bizonyíték lehet arra, hogy a korábbi (csak Lancsics szövegből készült éneket) a magyar nép rövid idő alatt saját „műköltészeti” alkotásaként fogadta el és énekelt.

„Habet notam propriam” — olvasható a Szoszna-gyűjteményben a Lancsics-vers betűkör szövege mellett, ez azonban nem jelenti a két bejegyzés egyidejűségét. A szöveg bemásolásának ideje 1715 jan.-febr., a másik bejegyzés valószínűleg későbbi: a dallam megtalálásának örömet jelezhette vele Szoszna. A teljes vers azonban az ismert okok miatt éneklesre alkalmatlan, meg kell tehn történnie a szöveg átalakításának valamikor az 1715-25 közötti évtizedben. Lancsics ekkor még Phalman tarlózkodik, ezért hihető realitásnak tűnik a költő és a zenész egysülműködése egy szép, hatásos ének megalakításában. Olyannak kell lennie, amit mindenki, a legegysszerűbb ember is megérzi és azonnal befogad. Ilyen pl. a 2. vsz. (ezért nem változik soha), és ilyen a 7. „hajts török ellenünk”. A feszteletnek és hódolatnak ez a szimbolikus modulata jelen van minden katolikus hívő vallási gyakorlatában. Jelenteset meg a legegysszerűbb ember is érti, mik ugyanez nem állítható pl. a „Tégy mellóná bennünk regi gratiákra” mondatra.

Mind ezek alapján elkezelhető, moha nem bizonyítható: a betoldásos átfirat elkezdteig — legalább még egy évtizedig — az énekszöveg ilyhangzott (nagy ilyen rögei a népi emlékezetben): (1-2.) + 7. vsz. Ha ily történt, az logikus magyarázatot ad az énekek elejének azonosságára, valamint arra is, miért bizonytalanabb a szövegrisszamondás az ijj népsz szerezők alkotókézségek mozgósításával ígyekszek legyőzni — több - kevesebb sikkerrel.

A következőként szereint a Boldogasszony Anyánk a 18. század végére „nemzeti himnusza” vált. Ez a tévképzet mindenekelőtt a „cantio nationalis” helytelen magyarításából fakadt, továbbá abból a tapasztatatról, hogy ma mindenütt azonos szöveggel éneklik, ahogy a Himnuszt is. Amde a 18. sz.-ban a szöveg egységesülésének egyelőre még nyomát sem találjuk. Hogy az akkor Nagy-Magyarországon hagyományos B.A.-rallozat létezett, nem tudhatjuk, de forrásaink három típus meglétét bizonyossággal kiszajolják. A Bocskor - Bajnai ralloorozat inkább a régi, a Dedk i.k. - nyomtatott átitrat az új szöveg jellemzőit viseli magán, de egyeduralomra akkor még ez sem tud jutni. A század harmadik harmadára a nyomtatott énekeszöveg már eljuthatott legalább a nagyobb egyházi központokba. Valószínűleg erről ad hírt az a Vácott keletkezett írás, amit felreérte a nemzeti himnusz létezésének bizonyítékként kezeltek — ac hodie etiam nationalis est cantio Vacii anno 1793 recusa „romlott” —, pedig csak arról tudósít, hogy a korábbi énekeknek most már van egy másik, hazafias tartalmú szövege is. Ez minden bizonnyal a B.A. - átitrat, melyben a Pannonia szó időközben „romlott hazánk”-ra cserélődött. Nem valószínű, hogy Vácott felismerték, milyen fontos szerepet fog betölteni ez az ének később az egyházi életben: Bozóky Mihály Vácott megijent Katalikus kar-béli kódás Énekes könyve (1797) semmifele Boldogasszony-éneket nem tartalmaz!

Ugyanezen időben SZENT MIHÁLYI MIHÁLY is megjelentet egy könyvet (Egyházi Énekes könyv, Eger, 1798), benne a Boldog Aszszony Anyánk kezdetű énekkel. (Az 1790-es években kezdődik meg a nyomtatott énekeskönyvek sorozata. A fentieken kívül tudunk a Váci (1793) és Pausz Amand „Kis Czelli Szarandok” c. énekeskönyvről (1797), ezek példányai azonban elvesztek vagy lappangnak.)

Ez az evlized nyit iij korszakot a Boldogasszonj himnus történetében is, mert négre bekerülhet abba a könyrbe, ahol való: az egyházi népénekek gyűjtőményébe. De a Szentmihályi-féle harmadik típusú változat ismeretlen ismerős, mert fároló rukonságot tart az első nyomtatott átirat 12 nsz-os szövegével meg a DÖR! kéziratos utolsó jelentősen eltérő „Malasztal teljes...” kezdetű énekeivel.

Kovács István döri iskolamester 1773 után jegyzile De Beata Virgine jelöléssel azt a 6 strofás éneket, melynek szövege versszakonként 3 - 3 hosszú, 16 szótagos sor (a mai dallamra nem énekelhető). Nyitanya melkülözi a B.A. jellegzetes ismérveit, a versszöveg 2-2 sora mindenig azonos módon „oh Mária – Xpusz Annya” rímmel zárul, a refren pedig nem kérés:

1. Malasztal teljes Szűz Irgalmasság Anya oh Mária
esedezz érettünk buzgo szivel kérünk Xpusz Annya

Te vagy édes Anyánk leg Nagyob Pátronánk kegyes Dajkánk!
Ezt az éneket mem tanthatnánk Boldogasszonj - valtozatnak, hiszen Szűz Mária megnevezései közül eppen az hiányzik, ami specifikusan csak erre az énektípusra jellemző, a szöveg mégis egyértelműen az átirat hatására keletkezett, amit a valtozatlan nagy módosított párhuzamok igazolnak:

3. Nyisd meg az egeket sok kidétsunkra, hajtsd le füleidet...

4. Mert sírnak, zokognak Árváknak szívei hazánk pusztulásán összegyek...
Ugyanakkor mincs szó Szt. Istvánta hivatalozással a hitegység vissza - állításáról, mert a józan paraszti ész a záró kéréssel egyértelmű - né teszi, mi az, ami igazán hazánk pusztulását okozhatja:

5. Kérjed sz. Fiadat, drága Jézusunkat

Mentse meg hazánkat haduktul, éhségtül, dög haláltul,
és négiel azt kéri, amit Lancsics, az átiró nagy közülünk bárki kérhet:

6. Vedd el imárrolunk ezt a sok inseget

Engedjen sz. Tiad tsendes békességet.

Hasonló lehetett az Eger környéki nép legfőbb ökhajtása is. Csak ezzel magyarázható, hogy a B.A. történetének új korszaka nem a hivatalos szöveg propagálásával kezdődik, mert első "énekeskönyvi megjelenése is helyi változat, amely magán viseli Lancsics kezénymát, de feltűnően hasonlít a falusi Dör faluska iskolamesterének énekére is. Nem tüzetlen átvitelről lehet szó: valószerűleg a közös életérzés és gondolkodásmód röknitja egymással ezeket az énekeket. A vers poetikai megformálása a Bocskor-változatra emlékeztet: a párhuzamot az emberi közösséggel ("mi") indítja íH is a Szűzanyához intézett kérésével ("szöllaj meg miú hoszánk" — „tekénts reánk"), ritmikailag viszont a Lancsics versből készült átírat szolgált mintául: ugyanaz a felező 12-es ritmus és szintén felező, csak 10 szótagos reférnchezdet található benne, de még ott a versszöveg és reférn aranya egyenlő" (2 - 2 sor terjedelmű), a reférn pedig tömör összefoglalása a legfőbb kérésnek, ami az ismétlődés által egyre nyomatekosabb lesz; íH a háromsoros bővített versszöveg tartalmazza a panasokat és kéréseket, a reférn pedig előtentéktelmedik. Meglehet, a szerző így kiiránta ellenügyozni, hogy az átíratban nyomatekosan kifejtett Regnum Marianum-os gondolatkört teljes egészében elhagyja, és csak a magyar néppel aronositott „örököséged", „buszgó sereged" utal a Szűzanya és a magyarok viszonyára.

Igy aronban hárításba szorul a magyarság és a hazai elválasztatlan kapcsolatanak értékeltetése, amit Lancsics a megsílítéssel, a hettős imával és a tökéletesen megfogalmazott reférnnel mindenügy fenntartott, de még a mérföldkörök is, mert akár „édes", akár „romlott" hazánk ez az ország, a jelző mindenféle értelemi viszonyulást fejez ki. Ez az ének tehát nemzeti himnusznak vagy nationalis cantionak nem nevezhető".

A Boldogasszony Anyánk

Szentmihályi Mihály énekeskönyvében
1798

1. Boldog Asszony Anyánk, régi nagy Pátrónunk

Ki voltál mindenkor néküink kegyes Dajkánk
nagy inségben leuen kérünk tekénts reünk
Magyar népedrül örökségedrül
ne felejkezzel el buzgó seregedrül.

2. Hajtsd meg füleidet sok kidőlsunkra kegyelmesen tekénts bús ohajtásinkra ügyeinkben siess vigasztalásinkra.

3. Sirnak és könyveznek sokaknak szemei bánatban merülnek keserves szivei segítségül hinak Hazánknak hívei.

4. Fohászkodván Téged oh B. Szűz! kérünk bünükkel elhagyván Szent Tiadhoz törünk remellyük általad botsánatot nyerünk.

5. Üzd - el az háborút, döghalált, ehséget Szerez Országunkban fsendes békességet nyerj nekünk Tiadtól örök üdvösséget.

Igy ér véget a 18. század, e különleges ének különös történetének első", eseményekben leggazdagabb és színpada. Lényegében már ekkor megtörténik vele minden, ami majd később is — egy kivétellel. De arra az egyre még sokáig, egész napjainkig kell majd nélni.

A hosszú 19. század

A címet azon történeti vélkedés alapján fogalmaztam meg, mely szerint az események – mint jelenségek – köthetők ugyan eore – napra pontos dátumhoz, de ha a jelenségek mögötti leányegyet szeretnénk feltárnai, talán időhatárokban kell gondolkodnunk. A jelenző konkrétnak a 19. sz. vége utal, mert a 20. század kezdetét soha csak 1916-ra, a tömegpusztító harci eszközök kiemelten beretésének idejére teszik, s valóban ez jellemzi majd a század többi háborúját is. Boldogasszony – énekiünk történetében a 19. sz. még ennel is hosszabb, mert valtozásainak leányegi időszáméi már a 18. sz. végen megrannak, új korszakot pedig majd 1920, a magyar történelem fekete éve jelöli ki számára, s még inkább az 1930-as évektől érvénybe lépő "énekreform".

A Boldogasszony Anyánk Rethő's megszületése történelmünk egy-egy harcos időszakához köthető", de sem a függetlenség, sem a vallásegyeség nem ugy valósult meg, ahogy elkötelezettségi hívei óhajtották. Az európai felvilágosodás hatására II. József lehetővé tette a protestáns egyházas nyilvános működését mindenütt, a barokk kor felfokozott vallássosságát pedig a „józan 1822" uralka mértehette. Magyarország (viszonylagos) függetlensége neki megteremtése csak később, 1867 után vált lehetségesé, amikor azonban már nem lehet mérvadó a nemesi nemzet ösi alkotmánya, hiszen az európai fejlődés egy modern polgári jogállam létrehozását követeli meg. A hosszú 19. század új feladatait ad a katolikus egyháznak is: a) kell értékelnie a múltból való viszonyát, azért, hogy értékeit és eszményeit átmenthesse a jövőbe.

A századi első" fele énekiünk szempontjaiból csendesebb időszaknak látunk. A kéziratos kántorkönyvek részleteinek ideje lejárta, ugy a

mépíes jellegű vallásos közhököltészet is elhal. Az egyházi éneklel's modern segedeszközévé a nyomtatott énekeshönyr-hoz való - egyelőre a két említett 18. sz.-i kiadvány e's ennek anyagából néhány helyi énekeshönyr. A Boldogasszony-ének ismertsegét l'gy mégis leginkább azok a bicsajrók, akik tudják művelni, ahova többalatti idézetekről is érkeznek zarándokok, e's ahol a Boldogasszony Anyának a helyi hagyomány része.

Egészen biztos : a Dömölki Apátság parsonálta Kis-Mária-Zell bicsajróhelyen létezik ilyen hagyomány. Talán már Pausz Amand 1797-ben nyomtatott énekeshönyre is tartalmazta azt az éneket, amelyhez az új kiadásban Wekerle Gottfrid apát a már idézett (l. 57. o.) kiegészítést készítette. A bövités nem csupán azt jelzi, hogy 1834-ben - egy előszörzettel a Bocskor-szöreg után! - még mindig „édes hazánk”-ért szól / szólhat a könyörgés, de azt is : igény mutathatózik az átfirat poétikai szempontú tökéletesítésére. (Most a bövitésnek, kevésbé a különféle rövidítéseknek is ez áll a háttérben.) Wekerle költőként nyil a szöveghoz. Elszereszzi, hogy a hagyományos formula: „Dicséret, dicsőség...” (ami bárhol valahető), magát a verskompozíciót nem igazán zárja le, ezért szerkeszti hozzá a 13. versszakot, a nyitó könyörgés prémét. Talán Kőlsey hatására - az Aurórában megjelent verset ismerhette -, talán főle függetlenül, a Boldogasszony Anyánkat ugyanolyan keretes szerkesztő” verssé alakítja, mint amilyen a Hymnus.

A 19. sz. első felének költészeti forradalma (Vörösmarty, Petőfi, Arany stb.) valtozást indít el az egyházi éneklel'sben is. Az ódon 18. sz.-i énekek nyelvi - poétikai megújítása eloda'hatatlan. Tárkányi Béla egri kanonok, költő irányításával e's aktív közreműködésével 1855-re elkezdi a Katholikus Egyházi Énektár, a régi énekek modernizált szövegeinek gyűjtőménye, amely folytatósan

bőrülve, újabb és újabb kiadásokkal egészien a HARMAT - SÍK „SZENT VAGY, URAM!” (SZVU) énektár megjelenéséig szabályozza az egyházi énekle's módját. A 18. sz.-i variánsokból Tárkányi Béla választja ki, dolgozza át és néglegesíti a Boldogasszony Anyánk szöveget. Kündelési alapul az első nyomtatott kiadás (feltéhetőleg az eredeti átírásban azonos) 12 versszakos szövege szolgál, melyen Tárkányi néhány módosításon túl három változtatást hajt végre:

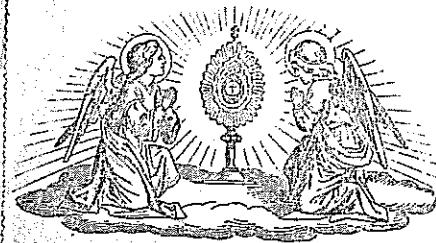
- a) Flosszi időre eldől, hogy a könyörgešben „romlott hazánkról” lesz a pálya a már korábban általános-sávalt „szegény magyarokról” kifejezésnek.
- b) A nyitány és a betoldás közötti átvető rész (4-5-6.v.) sorrendjét megráloztatja 5-6-4-re („Kegyes szemeiddel” – „Sirnak és zokognak” – „Vedd el országodról...”)
- c) A „Rontsd meg” kezdetű 4. versszak új szövege:
Írtsd ki, édes Anyánk, az eretnek séget
Magyar nemzeteből a hitelleniséget.

A Tárkányi-féle B.A. 1882-ben

ÉGI MANNÁ.

Ima- és énekes könyv a ker. kath. ifjúság számára.

Szerkesztette
Zádori Ev. János.

A ft. esztergomi érseki hatóság jóváhagyásával.

Budapest és Winterberg,
STEINBRENER JÁNOS TULAJDONA.

130

A MAGYAR NÉP HAIDANI ÉNEKE

Boldogasszony Anyánk! régi nagy pátronánk! — nagy inségben lévén, így szólít meg hásznál! — Magyarországról, romlott hásznákról, ne felejtkezzél el szegény magyarokról.

2. Oh Atya-Istennek kedves szép leánya! — Krisztus Jézus anyja! Szentlél k mít-kája! — Magyarországról stb.

Módosítások:

Krisztusnak szent Anna

segéld meg

S nyeri mār

Sokat Fiad ellen

vétkészünk

hajts f'erdet

— 280 —

Magyarországról stb.
4. Kegyes szemeiddel tekintsd meg népedet, — segéljed áldásra magyar nemzeted. — Magyarországról stb.

5. Sírnak és zokognak árváknak szivei, —
hazánk pusztulásán özvegyek lelkei. — Ma-
gyarországról stb.

6. Vedd el országodról ezt a sok inséget, — mikben torkig uszunk, oh nyeri békességet. — Magyarországról stb.

7. Irtsd ki édes Anyánk! az eretnekséget,
— magyar nemzetedből a hitefenséget. —
Magyarországról stb.

8. Hogy mint Isten anyját régen tiszteletettenek, — úgy minden magyarok most is dicsérjenek. — Magyarországról stb.

9. Tudod, hogy szent István „

9. Tudod, hogy szent István örökségben hagyott, — szent László király is minket ráed bizott. — Magyarországról stb.

10. **Fiad ellen sokat**, megvalljuk, vétettünk,

— de csak imádj értünk, s hozzája meg-
érünk. — Magyarors ágról stb.
II. Jézus Fiad előtt könyörögi érettünk,
— mert ha nem c-elekszed, egy kibig el-

eszünk. — Magyarországról stb.
12. Dicsérét, dicsőség legyen az Atyának,
— a te szent Fiádnak s Szentlélek mátkád-
ak. — Magyarországról stb.

Tárkányi döntése két ellentétes irányban módosítja a B. A. ének jövőjét. Ez lesz a négleges szövege a 12 versszakos változatnak még a 20. sz.-i SZVCI énektárban is. De már a 19. sz.-ban elkezdődik, később pedig egyértelmű tendenciával vallik egy új liturgiai variálás: az énekeskönyvek 7, 6, 5, 4, sőt 3 versszakos változatot közölnek, mivel a szerkesztők a Tárkányi-szöreg rövidítésével és átsorozásával igyekeznek a c) pont kritikus mondatát elkerülni. Tárkányi szóválasztását bizonyára az indokolta, hogy a korábbi kéretés (rontsd meg = gyengítsd) nem volt elégéges a hitegyeség visszaállításához. Csakhogy a kereszthysznek – a katolikus egyháznak ugyanúgy, mint a protestánsnak – hamarasan új, veszedelmes hitetlenséggel kell szembenednie, ami majd ideológiai alapot szolgáltat a 20. század tényleges megtártáshoz. Az „írtsd ki” szó használata vallásos énekkben elkezelhetetlenne vallik, a keresztenyegyházak egymáshoz való viszonya megnátozik, a Boldogasszony-himnusz pedig elindulhat azon az úton, ami a mai, legtökéletesebb forma kialakulásához elvezet.

A 19. század megpróbálkozik a dallam egységesítésével is. Bogisich Mihály (Óseink buzgósága, 1888) közvetes egy dallamváltozatot, ami azonban nem most, hanem a 20. sz.-i egységesítő énekreformban fogja végleg kiszorítani a helyi dallamváltozatokat. A 19. század még makacsul ragaszkodik a maga tempójához és hagyományaihoz. A népi éneklesmód elnyújtott, „ráéros” dallamaira következtethetünk azokból a 20. sz. eleji énekeskönyvekből, amelyek az előző század örökségét mentik át az új századba, de már elég modernek ahhoz, hogy kotta is közöljenek.

Nehézebb kérdés, a bizonytalán utalásokból pedig csak a feltételezés szintjén tudjuk megválaszolni a dallam keletkezésének történetét. A Bajnai kéziratos „cím” hejoja fel a figyelemünket az „Ó áldott Szűzanya” kezdetű Mária-himnusra (Hossz. 190.), amely a 18. sz.-ban már biztosan megrasz (pl. a Deák-kéziratos-ban), változó ütemű ($6/4 + 4/4 = 3/2 + 2/2$) ritmusa hasonló, kezdetű dallammotívuma pedig teljesen azonos a B.A. ének egyik régebbi változataival. Az énekek tartalmi hasonlósága („Áldott szent Fiadat érettünk imádjad”) a Szűzanya hagyományos közbenjáró szerepéből fakad, de még a korábbi énekek Édesanyuktól mint „Bűnösöknek édes szószólójá”-tól keinek segítséget a boldog halálhoz, a B.A. új típusú ének – nationalis cantus –, mert nem a bűnösök, hanem a magyarok nevében szólal meg. Feltehetőleg ezt a változást vettek észre 1793-ban Václav az azonos (hasonló) dallam énekleése közben.

Kottás forrásaink / Lelki gyöngyök (LGY), Poroszló, 1912; Fojtengi Káson: Egy lant (FK), Győr, 1917; Magyar Cantuale (SZVU), Bp. 1935; Kemenesaljai Életrajzi Lexikon (KÉL), 2014 / a korábbi helyi dallamváltozatoknak két típusát rögzítették. Bár az ének egységesen egy egész hanggal magasabb hangfekvésben szól (ma d-moll), ritmikájában a változó ütemű ($3/2 + 2/2$) keleti típus jelentősen eltér az egyenletesebb $4/4$ -es ütemű nyugati típustól. Az egységesítő énekreform (Hermann Artur) a ritmust kiegyenlíti ($4/4$ -es ütemek), de a legújabb kor a tempót úgy gyorsítja fel, hogy az ütemek a szótagszámokhoz igazodnak $4/4 + 8/4$, sőt $4/4 + 2/4$ változásával, és csak a befejező dallammotívumnál egyenlítődnek ki (kötöttségi l. KÉL, 116. o.). A dallamvariánsokat a szolmizációs nevekkel kívánjuk szemléltetni: az elterések – azonosságok – így azonnal láthatóvá válnak.

Ritmusváltózatok

Ma gyar or szág röf

LGÍ	2/2	d d d d ö
FK	4/4	d d d ñ d
SzVU	4/4	! ! d d d. õ
KÉL	4/4 2/4	! ! d d ! õ

Dallamváltózatok

Bol dog asz szony A nyánk

LGÍ	3/2	mi-fá-mi ré-dó-ré
FK	{ 4/4	mi-fá-mi - mi ré-ré
SzVU		mi-fá-mi - ré mi-ré

ne fe led kez zél el

LGÍ	2/2	mi-mi ré-mi fá-mi
FK	{ 4/4	ré-ré-mi-ré dó-ti
SzVU		mi-mi-ré-mi fá-mi

sze géng ma gya rok röf

LGÍ	2/2	szí-lá ré-dó ti-lá
FK	{ 4/4	mi-lá-ré-dó ti-lá
SzVU		lá-ti-dó-ré ti-lá

Boldogasszony Anyánk

és a Szent István-i örökség

1867 - 1920

„Boldog békéidők” – emlegeti mosztalgiaival a magyar nép azt a pár évtizedet, amikor az 1867-es kiemeléssel elnyerte viszonylagos függetlenségeknek még csak a pozíciomai mutathostak meg. Magyarország gyors iramban épít ki a modern polgári jogállamot, de épít ténylegesen is: európai világöröst, vasutakat, gyárakat. Fejlődik az iskolai oktatás, tudomány és művészet felvirágzik. Törökörö vitezeink, Rákóczi kurucai és az 1848-as szabadsághősök nem hiába áldozták életüket: Szent István öröksége végre jó kezékbe került. És íme, nem volt hiábavaló a sok könyörgés! Mária országa olyan békés, virágzó és szabad lehet, amibennek Szent Királynak megálmadta.

Ebben a bizakodó hangulatban ünnepeljük meg a honfoglalás ezeréves előfordulóját. A történelmi tettet ugyan Árpád memzedéke vitte véghez, de hogy „hős magzatjai felvirágzanak”, István királynak köszönhető, mindenekelőtt pedig Magyarország régi nagy Patronának, Szűz Márianak. A Mária - ünnepék sora egy újabbal tööl: Vasvary Kolos hercegprímás elnyeri a pápától a jogot (1896), hogy október 2. vasárnapja a MAGYAROK NAGYASSZONYA ünnepe legyen. (X. Pius (1903-14) majd okt. 8-ra helyezi át.)

Magától érteködőnek gondolnánk, hogy a Nagyasszonyt a Boldogasszony - énekkel ünnepelik meg a magyarok. A'm ez mégsem így van. A Tárhányi - fele átalakítás nem a négső, le-tisztult forma, azaz mem a nemzeti énekké valás fele segítette az éneket, hanem egy meghaladott kor megosztottságát rögzítette, sőt erősítette fel. A Millennium érthetően a „csak a szépre emlékezés” jegyében és a jövendő boldog szer ér reményében felük,

és ebbé nem illik bele sem a „romlott” hazánkért való könyörge's, sem a memrethalál növőját felidéző „egy lából elveszünk”. Ez az oka, hogy az énekestöknyerek nem a 12 strofa's teljes szöveget, hanem a belőle készült Boldogasszony - parafrázsokat megszorítják. Az éneknek tehát állandósult szövege nincs, de már nem folklorizálódás által változik, hanem a kiadlogatott versszakok átcsoportosításával és bizonyos szövegrészek cseréjével. Példaként idézzük az Uj kath. egyh. énektár (1902) 319 sz. énekeinek első három versszakát a teljes szöveg szerinti számozással:

1. Boldogasszony Anyánk . . .

Magyarországról, romlott hazánkról

Ne felejtkezzél el szegény magyarokról.

4. Kegyes szemeiddel . . .

6. Vedd el országunkról ezt a sok inseget

Inkább nyeri oh nekünk bő termékenységet.

Tígy biztatóból az ének, a balsajtelmet mégsem sikerült kiiktatni belőle. A millenniumi hangulatban felvirágzó hazafias jellegű egyházi költeményben viszont nyoma sincs semmiféle kétélynek. A múlt csupa dicsőséges harc, a jövendő pedig boldog. Tipikus például szolgálhat az Uj kath. egyh. énektár 367 sz., a Magyarok Nagyasszonya ünnepe're kijelölt (ma már ismeretlen) énekeinek részlete:

„Te segítettél, kegyedbe vettél / Te adta'l hős lelket, vitéz erőt . . .

Oh hala néked, hogy igaz néped / Az üdünék révénbe vezérelled . . .

Zászlaid viadt ki a diadalt. / Öket követve, mi is nevedre

Füzzük a borostyánt, Nagyasszonyunk,

Csak veled győzhetünk, ha harcolunk.”

Hogyan is lehetne más képp, hiszen Magyarország Regnum Marianum, ezért az énekekben ujból és újból elhangzik az ország felajánlás,

ámdé mem tudatosul, hogy István királynak ez a tette egy történelmi - leg rövid ideje letező törekény ország felettséből fakadt, és most, 8 és felé összásad mulva ugyanilyen helyzetben van a jelenlegi is. Az illúziók mindig elhomályosítják a látást. Valósárinélleg ezért éri majd felkészületlenül a magyarságot az a csapás, amelyre már Lancsics verse is figyelmeztet: Szent István öröksége elveshet mindenről. Ez a haza - sias felburdulás, amely képes volt így átírni a múltat: „Szép hazánkra s koronánkra szégyen soha, csak fény szállott” /Hazánk diosz“ Nagyasszonya . . . , 1912/, iánynek látja - láthatja a jelent és jövőt, mi pedig döbbenten nézhetjük a filmhockákon, mekkora lelkessel menetel a magyarság a végzete fejé.

Mint az orosz irodalom Gogol köpenyegeből, úgy bújik elő a Boldogasszony palástja alól a nationalis cantiók serege. Maga az elnevezés már nem divat, annál inkább az evokáció, korábbi vallássos szövegek felidézése:

„Nézz le mennyből öröködre, Mária Nagyasszonyunk,
Néked adta át örökre jó szent István szép honunk . . . ”

„Boldogasszony Anyánk, régi nagy Pátronánk,
ezután se hagyj minket . . . szent közbenjárásod
szép felvirula'sra s boldogulásra hadd segítse népiünket.”

Divatos műfaj a parafrazis, pl. az Ave maris stella latin himnusz át - dolgozása, sőt Kapossy Gyula (Egyházi énekek, 1887) még a Szózatot is Mária - himnusszá alakítja át:

Szabadság! Győztesse! Itevő szent képe zászlaid,
S borostyánt nyert vagy üduhalált, ki Mariában hitt.
És annyi balszerencse közt, oly sok vizzály után
Magyarjait dajkálva Ő, Él nemzet e hazán. Stb.

Megmosolyoghatnánk, ha nem lenne bosszantó Vörösmarty igaz szavainak ötömbé meghamisítása, mert legjobbjaink hulltanak el Mohácsnál, Szigetvárnál meg a többi veszes csatában is, és vajon mit „nyertek”, akih a majtényi síkon vagy Segesvárnál fejezték be küzdelmüköt? Emléküük megsértésénél is magyobb bűn, ahogyan saját korának magyarságát ámitja: előjen náiran, mint a kisgyermek Szűz Mária csalásága alatt, aki majd úggis győzelmetre viszi zászlait, ha arra kerül sor. Vajon tudták-e ezek a tölbugró énekeszetök, hogy a magyar nép legszentebb érzelméivel előnek missza?

Kersch Ferenc énekgyűjteményében (Sursum Corda, 1902) azonban rábukkanunk egy különös énekre. A megformálás tökéletessége avatott művészete nall: Erdődi Sándor (1850-1920) a századvég irodalmában számon tartott jeles költő. Figyelmeükkel az kell fel, hogy a vers 3. szakasza szinte ideézetserű pontossággal a Boldogasszony-ének szövege:

Boldogasszony Anyánk, mennyei patronánk,
légy velünk, légy velünk!

Sok kiáltásunkra siess oltalmunkra,
ha nem jössz: elveszünk!

Erdődi ezt a Boldogasszony - evokációt az Ave maris stella himnusz metaforájával kapcsolja össze, de Mária itt „Gyászba borult egek, habburgó tengerek” fölöH tündöklő csillag, és „viharon, vészen át” jut el hozzá a segelelykiáltás: ha nem jössz, elveszünk! Baljós előérzet? Váteszi látomás? A művészlelk megsejti: ahogyan Szent István építménye, később Mátyás királyé, ez a mostani Magyarország is négreszélybe jut hamarosan.

Nem kell sokáig várunk, hogy megtudjuk. Tanúja pedig egy kisalakú, zubbongyosabban elférő könyvecske csekély maradványa, mégben csodálatos módon csak a Mária-énekek maradtak épen.

A könyr rendeltetéséről nem hagy kétséget az egyik ének szövege:

Bátorítsa a harcolókat, enyhítsd kit megsebezneket,

Segítsd Tiad országába kik hazáért elestek,

Légy Anyja s vigasztalója árvánknak s özvegyeknek!

Ez a milágháborút megjárt kis könyr a Boldogasszony-éneket is tartalmazza, mégpedig úgy, hogy részben emlékeztet az Uj katol. egyh. énektár 319. sz. énekre, és el is ter attól. A kompozíció az $1 + 3 + 4 + 6 + 9$. versszakokból épül fel, fő üzeneteit pedig kurzivált betűkkel tüntetjük el az olvasóhoz:

1. 1. Boldogasszony, Anyánk, régi nagy Patronánk!

Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:

Magyarorszagról, édes hazánkról

ne felejtkezzél el szegény magyarokról.

2. 3. Nyisd meg az egeket sok kiáltásunkra,

angai palástod fordítsd öltalmunkra.

3. 4. Kegyes szemeiddel tekints el meg népedet,

segíljed áldásra magyar nemzetedet.

4. 6. Vedd el országodról ezt a sok inséget,

inkább nyeri minekünk bő termékenységet.

5. 9. Tudod, hogy szent István örökségben hagyott,

és szent László király minket redőt bizott.

Az énekeskönyr a fronton harcoló katonáknak részükt, ahol hosszu ima- és énekszövegek olvasgatásra minős mód, de gyakran van olyan pillanat, amikor ez a kis könyr ad erőt az emberek felkérmeiben,

fájalmában vagy csüggécsében. Tudja ezt a Boldogasszon - parafraziás készítője, ezért annyira tudatos az anyag kiválasztása, elrendezése és nyelvi megformálása is. Azok a szövegrészek (kérések) maradnak meg, amelyek - hívathozva a régi, evangéliumokkal korábban létrejött kapcsolatra — a Szűzanyát országa (a mi hazánk) és magyar nemzete megsegítésére készíthetik. A 9. vsz. (Tudod, hogy...) szerepe az eredeti szöveghez képest jelentősen módosul. Míg ott a 7-8. vsz.-kal együtt a hitegység visszaállítását indokolta meg, ennek hiányában viszont értelmezi a kezdő megszólítást (Patronunk), valamint azt, miért lehet a mi hazánk Maria országa, és mi az ő népe.

Lélektanilag teljesen hitles: a háború életveszélyében a katonák nem gondolhatnak sem a multbeli vethetőre, sem arra, hogy „egy láb”ig elveszünk, mert ez benítana a harci szellemet — ezért marad ki a 10-11. verssorak. De „romlott” harciért sem áldozná az életét senki, csakis az édes hazai sorra lehet az egyéni életnél fontosabb. A szerző fehát merevszel eltérni a kötelezően előírt „elzöjtőt”, ugyanakkor eleinte érthetetlennek tartatjuk, miért hagyja meg a nem túl szerencsés „inkább nyerj bő” termékenységet”, holott most igazán helyénvaló lenne az eredeti kérés: „nyerj már békességet”. Aztán eszünkbe jut Gyöni Géza meg Babits megrendítő Húsvet előtt című verse, és megértsük. Európa háborús tébolyában, „sodrában a szörnyű” Malomnak / mely trónokat örölt, nem aethet”, a békére szót kimondani sem lehet, különösen nem egy katonának szánt könyrben, mert a békévalgyl ellentétes a harci kedvvel, melynek fokozására érthető okokból minden katonai rezetés törekzik.

A Boldogasszon Anyának ezen válaszata fehát hítet, erőt, biztatást adhat a katonáknak, anélkü, hogy harci keclvűhet csökkentene! A szomori osah az, hogy hősieségük hiábavaló rott. Szent István örökségeinek, édes hazáinknak romlását nem akadályozhatta meg.

Ne felejtkezzél el szegény magyarokról! 1914 - 1930

A szavak ugyan régiek, de a történések új értelmet adnak nekik, így minden kor embere kiérzetheti belőlük a neki szóló üzenetet. Lancsius Bonifác műve különös vers. Abból a fájdalomból keletkezett, amit a 18. sz. elején érezhetett a hárdfát igazán szerető magyar ember, de ez az erőteljes költői szöveg elhordozta a Regnum-Marianum- esemény 18. sz.-i értelmezését, majd ugyanennek 19. sz. végéi és 1920 utáni felvágását is. A Lancsius-versből készített egyházi ének azonban a többihez képest feltűnő változékonysságot mutat, mert noha a 12. sz- os Tárkányi - szöveg vált átalonná, a rövidítések és átfogalmazások által lesz minden az adott korhoz szóló, közösségtöréntő énekkel. Különös vers azért is, mert akár 13, akár csak 3 vagy 6 versszakból épül fel, mindegyik a teljessegben benyomását hälti. Lehet ezért kísérletezni a legtökéletesebb forma megtalálásáig.

Dr. Sárközy Pál (a későbbi pannonhalmi főapát) a 20. sz. elején 7 strofa's változatot készít. Egyházi énekek és imádságok c. könyve 1917-ben már a nyolcadik kiadását éri meg, ebből való az alábbi, határozottan egységi koncepciót tükröző ének, amit azért is érdemes közelebbről megismerünk, mert az énekreform bevezetése után ekkora egységi (művész) átalakításra már nem találhatunk példát. Sárközy Pál Boldogasszony - éneke a parafázis kiváló példája és maradandó értékű műalkotás, mert üzenete minden kor magyarához szól (hatna). | Az ének számozását a Hosszanna szövege alapján is közlöm, kiemelve a Tárkányi - szöveghoz képest módosított részeket, ill. Sárközy saját koncepciójának szülösszavait. |

Sárközy Pál: Boldogasszony Anyánk...

1. 1. Boldogasszony Anyánk! Régi nagy pátrónánk!
Nagy ínségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról
Né felejtkezzél el szegény magyarokról.
2. 2. Atya Üristennek kedves szép leánya,
Krisztus Jézus anyja, Szentlélek mátkája!
3. **[9.]** Tudod, hogy szent István Örökségbe hagyott
Szent László király is Minket ráid bizott.
4. 3. Nyisd meg az egeket sok kiáltásunkra
Anyai palaistod forditsd ötalmunkra.
5. 4. Kegyes szemeiddel tekintsд meg népedet
Segeйd meg áldásra Magyar nemzetedet
6. 5. Mert sirnak s zokognak Árváknek szivei
Hazánk pusztulásán Övezgyek lélkei.
7. **[6.]** Vedd el országunkról Ezt a sok ínséget,
Melyben mi bajlodunk; S nyerj régi épseget.

A parafrazis esztétikai minőségeit az anyag kiválasztása és elrendezése határozza meg. Mivel az alapszöveg ismert, a hiány (kihagyás) zízenethordozóvá lesz, amint az is, ha a szerző az eredeti szövegen több-kévesebb módosítást hajt végre, vagy annak sorrendjét megráltatja. De művészeti szabadsága mégis korlátozott, mert a rövidebb új szövegben a hasonlóság által fel kell ismertetnie a régit, amelyből a parafrazis származott.

A századforduló két előízedenél B.A.-parafrazisai közül Sárközy Pál alkotása messze kiemelkedik. Sárközy tudja, amit

eddig senki nem vett résre: nem hagyható el a 2. (megszólító), sem a 3. (Regnum M.-os) versszak, de ez a kicsifontosságú gondolat az eredeti átiratban nem a megfelelő helyen van. Ezért a megoldás egyszerű, logikus és elegáns: (1-2.) + 9. + (3-4.) és 5. + 6..

Sárközy Pál alkotói eredetiséget akkor tudjuk kellően méltányolni, ha összevetjük egy korabeli tipikus átiratot (Egyházi népénektár, 1915). Saját elköpzelése a szerzőnek nem leóni átveszi a kor divatját: inség helyett „bő” termékenységet kér, a mércés kifejezéseket könyelvi szavakra cseréli, és a vers négere mechanikusan odalieszti a Tárkányi-szöveg 9-10-11. versszakát. Így azonban az utolsó mondat a nészjóstó „mindnyájan elveszünk”, amit a korábbi kiemelkedő miatt a szerző szándéka ellenére úgy értünk: éhen.

A B.A. eredetileg a 18. sz.-i hazafias panaszköltését egyik legszebb darabja volt, e's jellemzőit átöröklítette az egyházi énekre is. A verskezdet minden az inségben leóni hara panasza — így a „romlott” jézü elfugadható — de az „inség” jelentése sem Lancsics versében, sem az egyházi énekekben nem azonos azzal a veszedelemmel, ami „bő” termékenységgel” orvosolható. Ezért marad változatlan sokáig a lancsiasi „nyeri békességet” kérés. A „boldog békéidők” parafraízkeszítői azonban a kérést nem tartják időszerűnek, hiszen béké van, amit örökhnek hisznek, aztán az énekeskönyvek még akkor is a békéidők szövegeit hozzádtak le, amikor a helyzet már gyökéresen megrálozott.

Csak magyon kevésbé voltak képesek a szarajevói pisztolylövés végezetes következményeit az első pillanatból bezárva átlátni. Aoly profetikus látomásos költszete bizonyítja, hogy ez a váteszi képessége a művésznek megadatik. Hasonló érzékenységről tanúskodik Sárközy Boldogasszony-éneke. A vers hiteles, őszinte e's igaz. Szó sincs diadalról, borostyánról meg arról az illúzióról, hogy magy Patronánk

az „úidonék révén” vezérli majd országát és népét. Itt a szavak adekvált megfelelői a tényleges történelmi helyzetnek. Amit a 18. sz.-i aláíratban sandasignak éreztünk (hiszen Lancsius „árvalás” szaváról akarta elterelni a figyelmet), az most valósággyá vált: romlott hazánk pusztulását (halálát) sírás és zokoga's követi, mint a temetésen az özvegyeké és árváéké (akkikhez hazánk melük mi, magyarok letünk). A jövendő sem lesz könnyebb — érezte Sárközy azzal, hogy azt a versszabot helyezi a zárlatba, melyben a nyitánybeli „magyarság” még meg is sokszorozódik, és ahol az eredeti szövegnek megfelelően a „nyeri békességet” kellene elhangoznia. Ki már tudjuk, amit Sárközy kortársai közül csak kevesen sejtettek: az a béké, ami majd lesz, nem hoz békességet, és nem rettegett az inségeknek sem. De akkor hogy kerül ide a „bajlódunk” szó és az a különös „S nyeri régi épseget” kérés, amellyel az összes Boldogasszony-ének között csak egyedül Sárközy versében találkozhatunk?

A trianoni „béké” csapását elszabadító magyarság a régi épseget csak egyféléképpen érthette (ahogy lelkünk mélyén mi is). 1920 után egy ideig valóban előtérére valthatott az ország — akkor már „régi” — épsegeinek helyreállításával keresztető remény. Ami amikor Sárközy Pál a matematikus tisztánlataival és a bölcsész érzékenységeivel éneket megszövegezte, a „régi” jelző az ország épsegére még nem vonathatót, de a néprére igen. Ez Sárközy igazán fontos üzenete, melyet a vers tudatos felépítéseivel tesz értelmezhetővé számunkra. Azzal, amit felhasznál az énekből, és azzal is, amit kihagy.

A nyitó versszakok (1–2.) szerepe ugyanaz, mint Lancsius versében volt, de az ide áthelyezett [9.] („örökiségbé hagyott”) nyomatékosabban hangsúlyozza a magyarság – Szűz Mária – Istenéig összetartozását, és megindokolja a következő szerkeszeti egység héreit. S. P. Regnum Marianum

értelmezése azonban eltér a szokásostól. Nem elsősorban az ország, hanem a nép Mária öröksége. A hivatalos Tárhányi-szöveg módosul: országunk (nem országod!) románsa ellenére a magyarság megmarad, ha Boldogasszonynak megsegíti népet. Kímarad minden utalás, ami a memrethalál reményét vetít fel (11. vsz.), sőt a 6.-ban a reménytelen küszködést kifejező „tökig úszunk” a nehézségeket hisebbítő „bajlódunk” szóra cserélődik. Nem a népiességiük miatt törli ezeket a népi szóla'sokat, hiszen a megmaradás reményét erősítő kerestő is a nép nyelvénre fogalmazza át: Anyai pala'stod forditsd ótalmunkra!"

Igy a kiagyott és átalakított részek együtt tartalmazzák Sárközy üzenetét arról, mi lehet az az égi segítség, amit régi magyar Pátronának nyújthat örökségenek. A nehézség ugyanis nem önmagában kicsi vagy magy, hanem attól az erőtől függ, amivel srembe tudunk szállni vele. Ez fejezi ki a „régi épseğ”. Létezésükkel elődeinknek köszönhetjük, ök pedig magyarságuk megőrzésével kepzelték el saját létezésüket. A lelkai épseğ e's egeszséges közösségtudat ad tartást minden népnak minden inségen, e's jelent ótalmat az önfelada's, beolvadá' ellen, bármilyen nehéz sorsot szán is neki a történclem.

Sárközy Pál a legfontosabb kerestő intézi a Szűzanyához. Ha Boldogasszonys Anyáuk megsegíti örökséget ép memrettudata megtartásában, a magyarság a következő ezer évre is megmaradhat, még ha különböző országokban kell is élnie.

Sárközy Pál valódi műalkotássá szerkesztette át az egyházi éneket, s ezzel a parafrazis műfajában a legszébb verdet írta meg. Melót áthoz a költményhez, melyet ma már Gencei's

elődjének, Lancsios Bonifácnak a szerzeményekért tarthatunk számon. Különös vethető közé sorolhatjuk, hogy mindehetőt hagyta feledésbe menni, pedig igaz voltukkal óvhatnának bennünket a globalizáció alakatos veszedelmeitől is. Nem mentí, de talán enyhítő a bűnt, ha e két kiváló bencés nevet együtt örizzük meg emlékezetünkben úgy, mint ahik megtehetik, amit tehettek e soha szenvedett nép megradarásáról.

1914. dec. 8-án megtörtént Magyarország felajánlása Jézus Szentéges Szívénak. A világ Urának tisztelete hazánkban fokozottan kötődik Mária Szívénak tiszteletéhez, ezért a felajánló imádság nálauk e szavakkal zárol: „Te pedig Nagyasszonyunk Szűz Mária, isteri Tiad Szívét engeszted meg minkünk a haragvó Isten trónjánál. Magyarországról, romlott hazánkról, ne felejtkezzél el szegény magyarokról! Amen.” Íme, a sok Mária-ének közül eppen ez a Lancsios-versből készített vált a memet legfőbb imájára: könyörgéssé a romlásban az édes hazáért. Ugyanezért fohászkodik a B.A. ikerfestvére:

Magyasszonyunk, hazánk reménye! bus nemzeteol zohogra esd!
Mi lesz belőünk, haugya elhagysz? Ó, arraságunk sirba húvaszt...
Szűz Mária, tekints felénk! Mutasd meg egyszer még e néponek,
hogy partfogásod mint segélhet. minden reményünk csak te vagy,
Ó Szűz Anyánk — ó el ne hagyj!

Trianon a magyar nemzet számára a mohácsi csata 100. évére nagyobb katasztrófa. Mohács mem romoltat szét azt az eszmét, amelyen a középkori Európa legdemokratikusabb alkotmányra alapult.

A Szent Korona védelmezte az országlakó népeket, szabályozta a király és a nemzet (memességi) viszonyát, és jogot adott az ellenállásra, ha nemzeti, vallási vagy egyéb szabadságjogok sértültek. A csatavesztéstől nem következik szükségszerűen sem az ország szétszakadása, sem a török megszállás, sem a későbbi „zivataros századok”. Az ország jogi - alkotmányos cselekvőképessége telben megmaradt, de érvényesítéséhez nem volt meg a szükséges egyetértés. Ez az az Ősbün, minél következetében a Habsburg-érdekek kiszolgálói irányába lettünk, s néglül a megsemmisülés határára jutottunk.

A trianoni békediiktatum ellen Magyarország fehetetten. Abszurd történelmi párhuzamként a milághalotti négere 1526 fordította következik be: van ugyan megkoronázott (apostoli) királynk, de az ezeréves Magyarország már nem létezik. A Szent korona - eszmének még az említése is felszitja a formalódó utódállamok gyűlöletét, a néres diktatúrába torkolló kommunista rezsim, majd a király két száunalmas hatalomátvételi kísérlete a maradék országot is a teljes megsemmisülésbe sodorhatná bele. Soha nem volt még időszeműbb a Boldogasszonyhoz, Nagyasszonyhoz felszálló könyörge: „mutasd meg egyszer még e ne'pnek, hogy pártfogásod mint segélhett!”

Az eigi segítség meg is érkezik, csak nem úgy, ahogy gyarátó emberi ésszel sokan remélik: Szűz Mária nem szerzi vissza régi országunkat, de bőcsességgel világositja meg a kat. egyház vezetőinek elmejét. A Szent István-i állam intézményrendszerből egyedül a Katholikus Egyház őrizte meg történelmi jogfolytonosságát, és ahogy régen a nálasztott király általa nyerte el hatalmát, most – a történelemben először – beteggyezik, hogy protestáns ember legyen az ország vezetője. Olyan, aki képes megszemélyesíteni a történelmi hagyományt és a nemzeti egységet.

1921 őszén két – latissolag ellentmondó, valójában diplomatiskus – döntés születik: a nemzetgyűlés megronja a királytól a hatalmat, a püspöki kar pedig elrendeli a hazáért és királyért mondandó imákat.

Könyörögés a hazáért (1921. nov. 17-től) (Részlet)

A mélységből kiáltunk Hozzád, Urunk! Hallegasd meg esedezésünket. Könyörülj rajtunk a te nagy irgalmasaigod szerint... Ha széthúzásunk az oka nemzeti szerencsétlenségünknek, vezérelj minket egyet – érte! [...] Nagyasszonyunk és Anyánk, kelij védelmüinkre, vedd oltalmadba örökségedet: pártfogoly minket szent Tiadrál, hogy az ő kegyelmeből szent István országa újra életré tárjon. Amen.

Bölc és keresztenyi döntés az egyház részéről, hogy a királynak, haláláig (1922. ápr. 1.) megadja a köteles tiszteletet, hasonlóképpen bőlc, ahogy módosítja azt a korábbi gyakorlatot, ami főleg Kollonich Lipót idejében és a 18. sz. folyamán egymással szembefforoltotta a magyarságot. (Ennek lengomata a B.A. 12. visszakios változata.) Teszi mindenöt úgy, hogy jólánya sem változtat önmaga szerepének hiHely vallott felfogásán. Bangha Béla 1920-tól sok kiadást megejt Imakönyv a miüvelt katholikus közönségnek című, elmelkedésekkel is tartalmazó műve részletesen taglalja, miért a katolikus az egyetlen igaz vallás, de hozzáfüzi: „Senki nem lehet róla, hogy milyen vallásban születik vagy nevelik fel. De igenis minden ember köteles ... megbizonyosodni arról, hogy helyes módon tiszteli – e az Istant, azaz hogy helyes vallást követ-e.” A döntés telát az egyén jogá, a „jóhiszemű” tévedőket pedig még az igaz vallás felvételére sem lehet kényszeríteni.

Ez volt az oka már korábban – kimondatlanul –, hogy a B.A. rövidített formai a visszakios sokféle variációjával, de mindig

egy bizonyos szövegretsz kihagyásával kezűlik, s többnyire így lesz majd a jövőben is. A vallások egymáshoz való viszonyának tisztázása pedig a „Szent István országa” fogalom értelmezését segíti. Augusztaus 20. legnagyobb nemzeti ünnepükkel válik, amikor a protestánsok az államalapítót, a katolikusok a hitvallót és szentet is tisztelhetik. Ugyanakkor: „Hazaunk szétszakítása óta ez a nap, amelyen a régi magyar Magyarország minden magyar saját egysüle, és ezen a napon télepben újra együtt van Szent István régi országa, Szűz Mária virágoskertje.” /Magyar-latin Misszálé az év minden napjára, 1933/

Nem csodálkozhatunk azon, hogy a lelti egysüle'st csupán ideiglenes állapotnak tekintették a valódi, földrajzi-történeti egység létrejötte előtt. Ezért maradnak érvényben a millenniumi kor harafias népenekei még egy ideig, és kap konkret jelente'st a „Magyarországról, romlott hazánkról” kifejezés. De iH a Hadak lítja'n sorsunkat már nem mi, hanem Európa bűnei határozzák meg, ezért a könyörge's: „me felejtkezzél el szegény magyarokról” mindmáig időszertű.

Magyarországról, ÉDES hazánkról

1930 – 1965 – 2015

Az egyház a világ legállandóbb intézménye. Az emberi történelem legnagyobb eseménye hívta e'lelre, és feladata nem változik soha: az örökh-igaz krisztusi tanítás hirdetésével kell támaszt nyújtania a világban fejelgyő embernek. De hivatalát csak akkor tudja betölteni, ha helyes válaszokat ad a változó világ kihívásaira, ezért időről időre meg kell újulnia magának is. A 20. sz. elején belső reform kezdő indult folyamatot XXIII. János pápa bőlcsessége világörökség jelentőségi révén tette: a II. vatikáni zsinat (1962–65) a kereszténység történetének új korszakát myitotta meg annak kimondásával, hogy a katolikus és nem katolikus keresztenyeknek nem azt kell keresniük, ami elválaszt, hanem ami összeköt. Különös, de igaz: az ökumenikus gondolat elfogadása segítette megtalálni a Boldogasszony-ének négső, letisztult formáját, és tette lehetővé, hogy ma már valóban a magyar nép himnuszként hasznelhessük.

A 20. sz.-i reformfolyamat az egyházi éneklés megújításával kezdődik X. Pius iránymutata szerint (az egyházi zene szent, művészeti és egyetemes, azaz katolikus). E hármas szempont figyelembevételével Harmat Artúr és Sík Sándor elvégzi az énekanyag revízióját, majd megjelenik a tövénnyel nédet „Szent vagy, Uram!” énektár (Copyright 1935 by Magyar Kórus). Az énektár egységesítő szándekekkel készült, de az egyház országosan egységes énekeskönyv használatát nem rendeli el, így a megszaporodó könyvrkiadvások szerkesztői viszonylag szabadon vallogathatnak az énektár anyagából, ugyanakkor az énektárba fel nem vett népe'nekek (pl. a századfordulón népszerű

hazafias énekek többsége) törlének az egyházi gyakorlatból.

A Magyarok Nagyasszonya ünnepére (okt. 8.) az énektár három éneket rendel, ezek egyike a Boldogasszony Anyánk. Feltehetőleg hagyománytisztetől Sik Sándor a B.A. 18. sz.-i 12 versszakos szövegének Tárnányi-féle módosítását veszi be az énektárba (l. 15-16. o.), de a korszerűsítő parafrázisokat (pl. Sárhügy Páleit) nem. Csakhogy a modern kor újabb keletű hitetlenségei már meghaladottá tettek az eredeti átirat fő üzenetét (ezért készültek a századelő parafrázisai is), így az énekeskönyvek közül feltűnően kevés tartalmazza a teljes szöveget.

B.A.-vállozatok az énekreform után

12 vsz.	Kongreganisták kézikönyve	1935	
	SZVU Üdvözlégy, Mária!	1942	
	Hozsanna! 1. kiadás	1948	
7 vsz.	Magyar Cantuale	1935	(1-5.) + (9-10.)
6 vsz.	Kis kötői ima- és énekeskönyv	1936	(1-6.)
	Kis-Mária-Celli imák és énekek	1940	(1-6.)
4 vsz.	Boldogasszony Anyánk	1944	(1-4.)
3 vsz.	SZVU Énekfüzet	1935	(1-3.)
	Uram, irgalmazz!	1939	(1-3.)

1890 - 1920 között 5 nagy 7 strófa's, különbözőképpen szerkesztett énekek készültek. Közös jellemzőjük, hogy a 7-8. és a 12. vsz. mindenkoradalt, és többnyire elhagyta a 2. megszólítást is. A jelentést nem módosító szinonimák (pl. segélyed / segéléd) mellett egy érdekes összefüggésre is felfigyelhetünk: Magyarország megnevezése rálátahozva szerepel, de általában így együtt: édes hazánkról - országotról nagy romlott hazánkról - országunkról.

Az énekreform után a szerkesztők már nem rendelkeznek akkora szabadsággal, mint hajdan a kéziratos énekgyűjtemények készítői

vagy a szabadforduló parafráziköltői. Magán a szövegen nem változtathatnak, ugyanakkor szabadon eldönthetik, melykor terjedelmű legyen a között Boldogasszony-ének. A rövidítés, amellyel a nem kívánt tartalmat igyekeznek elhagyni, természetesen már nem alkotófolyamat, mégis ez a sajátos szabadság-kötösségi részeti elő" az ének egységesülését és tökéletesedését. A megmaradó szöveg többsege már nem az átirattól, hanem az eredeti Lancsics-versből származik. minden ének kezdése azonos: a nyitány romlott hazaúkról szól, de misszater a nélkülözhetetlen kettős megsolitás (1-2. vers.), ami a tartalmat a lancsicsi jelentéstöbblettel gazdagítja. A terjedelmet észrevehetően az a törekvés határozza meg, hogy a panaszos hangvétel ne erősödje fel a nemrethála' viziójaig, sőt, 3 vagy 4 versszakra rövidítve az egy nagy fejt pozíció tartalmi kére's („Anyai pala'stud forditsd oltalmunkra, Segíld meg a lida'stra . . .") az éneket biztosító hangvételű változtatja, és a reményt erősíti fel.

Pedig a magyar történelem mintha mindig csak a borslata'stigazolna'. Mohács óta minden évszázadban „sírnak és zokognak árváknak szívei", minden béké és minden felszabadulás csak az inségeknek újabb formáit hozza el. De rajon így lesz most már mindörökre? „Az nem lehet, hogy..." A magyar kat. egyház, amely története során még soha akkora „inségben" nem volt, mint 1950-től, helyesen ismerte fel: nem a panaszok, hanem a hit és remény segíti a megmaradást. És helyesen ismerte fel: amíg hazánk jelzöje változatlan marad, a Boldogasszony-ének nem tud elszabadni azuktól a történelmi eseményektől, melyek a romlást okozták, sőt fokozták, hiszen az 1920-ban bekövetkezett romlást 1945 újabbakal fetezte. De Magyarország, bármiféle történjék is vele, mégiscsak a mi édes hazánk és persze Mária országa marad. Miért ne így szóljon hát az ének?

A BOLDOGASSZONY ANYÁNK

a 20.sz. második felében és a 21.sz. második évtizedében

1. Boldogasszony Anyánk régi nagy Pátronánk

Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:

Magyarországról, ÉDES HAZÁNKRÓL

Ne felejtkezzél el szegény magyarokról.

2. Ó Atyaistennek kedves szép lednya,

Krisztus Jézus Anyja, Szentlélek mátkája.

Magyarországról, édes hazánkról

Ne felejtkezzél el szegény magyarokról. :||

(3.) Nyisd fel az egeket sok kiáltásunkra,

Anyai palástod forditsd öltalmunkra.

(„Nyújts feléje védkart”)

(4.) Kegyes szemeiddel tekintsди meg népedet,

Segíld meg áldásra magyar nemzetedet.

(„Isten, áldd meg a magyart!”)

| A'ldjuk az Urat!, 1960 |

A Boldogasszony Anyánk c. énekeskönyvr (1944!) 1-4. előrendezésű szövege egyetlen szóban módosul: nem a romlott, hanem az édes hazát helyezi a Szűzanya védelme alá, és a szegény magyarokat. Az ének így történelmi helyzetől függetlenül igaz — még a szocializmusban is. Az ateista diktatúra nem tudta kikényszeríteni, hogy a „győztes proletár” leírjon Isten helyébe: Kodály Zoltán tekintélyének köszönhetően megtaradt a Himnusz, és benne az Isten meg a „balsors”. A Boldogasszony-ének sem vált

a kommunista földi paradiisom örömodájává, a hatalom pedig kénytelen volt elturni, hogy szegeńy magyarok a balsorban = inségen Istenhez és Szűz Máriahoz könyörgének édes hazájukért és önmagukért. Akár Kőlsey, akár Láncsics szavaival hangzik a fohász, mindegyik az isteni világrend helyreállításához kér segítséget. A protestáns eredetű Himnusz és a katolikus Mária-ének tartalmi hasonlósága már ekkor megmutathatók (a „védő kar” és az „anyai palást” jelenlése ugyanaz!), ez teszi majd lehetővé, hogy a Mária-himnusz a formában is nemzeti himnuszunkhoz közelítsen, és annak melト pálya legyen.

Bár az énekeskönyvek továbbra is közölnek olvasásra szánt hosszabb változatokat (pl. Párbeszél Ištennel, 1981, 1990, 6 vsz.; Hozsanna, 2005, 12 vsz.), egy népének abban a formában él igazán, amelyben az éneklő közösség élteți. A harmadik kiváltó bencés, GACS B. EMILIAN fejének mondattából, miszerint „LANCSICS BONITÁC ittá volna a legszebb magyar egyházi éneket”, ma már a feltétes módot elhagyhatjuk. A két versszakos Boldogasszony Anyánk a refénbén háromszor felhangzó könyörgéssel memosak a legszebb egyházi ének, de értelme szerint Láncsics gondolataval tökéletesen azonos. Ó a Pannónia szóval nevezte meg azt a ritagzó, boldog országot, amilyennek édes hazánkat mi is látni szeretnénk, a tagabb jelentésű „szegeńy” szó pedig magában foglalja még sem szűnő úrvaságunkat és minden inséget, amit emiatt akkor és azóta, s valószínűleg a jövőben is el kell szenvednünk. De ez az ének kifejezi a több mint ezeréves töretlen hitet, ezáltal pedig SARKÖZY PÁL reményét, hogy a magyarság képes lesz megörízni régi épseget; Istene, hazája és nemzete iránti szeretetét.

A minden össze két versszaknyi: Láncsics - szöveg körintesszenziaja mindannak, amit a költő hajdan hazafias költeményevel (cantus nationalis) kifejezett, amit három évszázad hitvédelme módosított (egyházi ének), és ma már igaz: nemzeti himnusz is, mert nem zár ki senkit attól a közösségből, amelyhez az egyén tartozni szeretne, amiként a Himnusz kérese is egyes számban szól: „áldd meg a magyart” anyangyalotól, vallástól, országhatalomtól függetlenül érvényesen mindenkihez, aki ennek az entitásnak a részeként jelöli ki helyét a világban.

Pápai himnusz, Magyar himnusz, Székely himnusz, Boldogasszony Anyánk... Lehetne-e ennel szébb, méltóságesebb befejezetet adni Magyarországon egy szentmisének? Tárgyilagosan el kell ismernünk: aligha. A Boldogasszony Anyánk kifejezi a magyarok ősrégi Mária - Iiszteletét és azt, miért eppen ő az összekötő kapocs az isteni és emberi világ között. A hatomsor felhangzó refrén pedig hazai - nemzetet egybefoglaló fohász isteni segítségéről, amelyre mindenjúunknak szüksége van jó- és balsorban egyaránt.

Pontosan így gondolta Láncsics Bonifác is, amikor az induló 18. század bizonytalanságában papírra vetette a benne havargó ambivalens érzéseket.

Ultószó, de nem Epilógus

A látszólag ellentmondó állítás azt kívánja jelezni: elérkezén a jelenhez, a dolgozatnak be kell fejeződni. A Boldogasszony-ének története azonban folytatódik, s majd a fövendő generációk elődöntik, milyen legyen az az ének, ami bennük ugyanazokat az érzéseket kelti fel, mint bennünk ez a minden fontosat elmondó 28 szó. De ha nem hangozna fel többé magyarul — az a magyarság történelmi négeit jelentene.

Tartalom

I. Lancsics Bonifác himnuszának helye a magyar költészetben	
Előszó (Captatio benevolentiae)	1
A Szoszna - énekgyűjtemény titka	3
Lancsics Bonifác verse a 18. sz. kéziratos költ.-ben	6
Az ismeretlen ismerős	12
<u>Lancsics Bonifác: Boldogasszony Anyánk</u>	15
(Melodia De Beata Virgine)	
<u>Boldogasszony Anyánk</u> (20. - 21. sz. Hozsanna, 284.)	16
Hissen ez a Hymnus elődje! Nemzeti sorskérdesek ...	17
Magyar és biblikus sorspárhuzamok ...	28
Összegzés és kitékintés	34
Epilógus	41
II. A legszebb magyar Mária - ének háromszáz éve	
A metamorfózis	42
Az első nyomtatott megjelenés	47
Folklorizálódott változatok (1739-1798)	52
A hosszú 19. század	65
Boldogasszony Anyánk és a Szent István-i örökség (1867-1920)	72
Né felejthetetl el szegény magyarokról! (1914-1930)	78
Hagyatotszárgról, ÉDES hazánkról (1930-1965-2015)	87
Utolsó, de nem Epilógus	92